CETATEA ROMANĂ DE LA SLAVA RUSĂ (LIBIDA?). CERCETĂRILE AEROFOTOGRAFICE ŞI APĂRAREA PATRIMONIULUI ARHEOLOGIC

AL. S. ŞTEFAN

"Nu există grijă de trecut fără a asigura terenurile absolut necesare cercetării lui şi unde pe vremuri a înflorit o viaţă, care e începutul aceleia de azi şi temelia ei"

J. Andriesescu, 1929

0.1. Studiul de faţă constituie o unitate structurală a unui program mai vast şi de lungă durată de cercetări asupra topografiei antice, romane şi romano-bizantine, a teritoriului de azi al Dobrogei. Acest program vizează investigarea progresivă a centrelor urbane şi militare — creaţii prin excelenţă caracteristice civilizaţiei romane şi focare de propagare şi întreţinere a romanităţii în mediul getic autohton —, a reţelei rutiere — adevărată structură portantă a oricărei provincii romane — şi a marilor sisteme militare defensive. Finalitatea îndepărtată a acestor eforturi este restituirea unei imagini — cît mai complete în ansamblu şi cît mai exacte în detalii — a repartiţiei teritoriale a obiectivelor arheologice, altfel spus, stabilirea coordonatelor esenţiale ale ocupării şi organizării teritoriului amintit în etapele succesive ale celor aproape şapte secole de istorie romană.

Realizarea obiectivelor enunţate este inseparabilă de elaborarea primelor elemente ale unei cartografii arheologice exacte — deziderat dintotdeauna al arheologiei şi istoriei vechi româneşti. O *forma provinciae* realizată cu mijloacele perfecţionate ale cartografiei moderne şi beneficiind de experienţe remarcabile în investigarea topografiei antice a altor arii ale lumii greco-romane — între care ne mărginim a cita ca exemple realizările pentru *Britannia* [1], *Forma Italiae* [2] şi activitatea desfăşurată de D. Adameşteanu la conducerea Aerofototecii arheologice [3] pentru Italia, sau recenta serie *Ancient Greek Cities* [4] pentru Grecia — reprezintă nu numai o necesitate de mult resimţită pentru atîtea aspecte ale cercetării istoriei vechi, dar înainte de orice, un instrument indispensabil al apărării patrimoniului arheologic naţional.

Desfăşurarea cercetărilor noastre încearcă să răspundă în acelaşi timp atît unor exigenţe de ordin ştiinţific general, cît şi unora, adesea prioritare, de ordin practic.

0.2. Primele studii [5] din această serie au abordat în mod deliberat acele centre urbane, unele de primă importanţă, rămase pînă acum în afara cercetărilor arheologice active şi din această cauză foarte puţin cunoscute. Fie că nu au făcut niciodată obiectul unor explorări sistematice, fie că săpăturile au fost de mică amploare, fie că rezultatele cercetărilor mai vechi — uneori de un volum relativ important, precum la Troesmis şi Axiopolis — sînt pierdute, inedite sau produse doar parţial şi în chip nesatisfăcător, aceste centre sînt prezente în cele mai multe cazuri în circuitul general al studiilor de antichitate doar prin puţine descoperiri întîmplătoare din aria lor, în special prin documentele epigrafice care luminează mai direct aspecte limitate şi disparate ale istoriei lor, de obicei timpurii. Informaţiile cele mai sărace sînt fără excepţie cele de natură topografico-arheologică, reduse de cele mai multe ori la semnalările sumare, cu valoare de însemnări de călătorie, ale perioadei de început a arheologiei româneşti.

În totalitatea obiectivelor arheologice romane pînă acum reperate, ponderea acestor centre încă necercetate este deosebit de importantă. E suficient a aminti numai că între cele circa 30 de staţiuni fortificate localizate pe frontiera militară a Dunării, între Durostorum şi Deltă, doar Capidava, Dinogetia şi, mai recent, Noviodunum, Beroe şi Sacidava au beneficiat de săpături sistematice publicate în chip satisfăcător, că între cele cinci centre din interior doar două — Ulmetum şi Tropaeum Traiani — sînt în această situaţie, fără a mai considera centrele de pe limita maritimă a provinciei sau nenumăratele obiective ale spaţiului rural, a căror explorare e abia la începuturi. Este evident că absenţa din procesul cercetării a acestor numeroase staţiuni este de natură să determine serioase limitări în imaginea evoluţiei generale a provinciei cu care se operează în prezent.

Vizînd în mod programatic tocmai această sferă încă nevalorificată a patrimoniului arheologic naţional, studiile de topografie antică şi fotografie aeriană urmăresc să suplinească lacunele şi limitele obiective ale capacităţii prezente a cercetărilor arheologice şi să le devanseze ritmul specific lent. Restituind pentru fiecare nou centru investigat un maximum de informaţii materiale actualmente accesibil, aceste studii sînt apte să furnizeze încă din această etapă perspective noi şi repere de ordin mai general, care să contribuie la o reconstituire mai bogată şi mai echilibrată decît pînă acum a istoriei antice a Dobrogei [6].

0.3. Un alt obiectiv de primă importanţă urmărit în studiul centrelor urbane este constituit de efortul consecvent de a trata fiecare oraş în parte ca un ansamblu complex incluzînd nu numai aria fortificată, dar şi locuirile periferice, necropolele, căile de acces şi microzona aferentă; toate detaliile topografice, oricît de importante în sine, sînt reconsiderate în această perspectivă şi rein-

---

[1] De menţionat cartografia arheologică editată de *Ordnance Survey* şi prospecţiunile aerofotografice sistematice desfăşurate de *Aerial Committee* al Universităţii din Cambridge.

[2] Serie de publicaţii iniţiată încă de G. Lugli şi reluată, într-o formă nouă, din anii '60. Editată de Institutul de topografie antică al Universităţii din Roma.

[3] Prima instituţie creată pentru o utilizare operativă şi sistematică a prospecţiunilor aerofotografice în activitatea de protejare a patrimoniului arheologic; un prim instrument al acestei activităţi a fost *Harta zonelor arheologice ale Italiei* (30 foi la scara 1 : 200 000), coeditată în 1968 de Direcţia Generală pentru Antichităţi şi Arte Frumoase şi de Touring Club-ul italian. Cf. D. Adameşteanu, *Un nuovo ufficio della Direzione Generale alle Antichità* e *Belle Arti* : *L'Aerofototeca*, „Boll. della Soc. Ital. di Fotogrammetria e Topografia", 1961, nr. 2, p. 1—10; *idem, La fotografia aerea e la definizione delle zone archeologiche* : *proposte ed impegni*, Roma, Consiglio Nazionale delle Ricerche, 1963; *idem, Nota per una carta delle zone archeologiche*, Actes du Colloque International d'Archéologie Aérienne, Paris, 1964, p. 283—288; *idem, Contribution of the Archaeological „Aerophototeca" of the Ministry of Education to the Solution of Problems of Ancient Topography in Italy*, Tenth Congress of Internat. Soc. of Photogrammetry, Lisboa, September, 1964.

[4] Elaborată de echipa condusă de N. Doxiadis începînd din 1971.

[5] Al. S. Ştefan, *Troesmis. Consideraţii topografice*, „BMI", XL, 1971, 4, p. 43—52; *idem, Noviodunum. Studiu de foto-interpretare arheologică*, „BMI", XLII, 1973, 1, p. 1—14.

[6] *Idem, Recherches de photo-interprétation archéologique sur le limes de la Scythie Mineure à l'époque du Bas-Empire*, Actes du IX-e Congrès International d'Études sur les Frontières Romaines, Bucureşti-Köln, 1974, p. 95—108.

https://biblioteca-digitala.ro

1. STELĂ FUNERARĂ CU *LUPA CAPITOLINA*, DESCOPERITĂ LA SLAVA RUSĂ (CLIȘEU MUZEUL DE ARHEOLOGIE DIN CONSTANȚA).

tegrate ansamblului căruia i-au aparținut și diferitelor orizonturi cronologice ale acestuia. Modul astfel definit de abordare a materiei nu privește numai obiectivele puțin cunoscute amintite înainte, ci și pe acelea pentru care cercetările arheologice au furnizat o cantitate mai mare de informații. Am operat o astfel de analiză, limitată pentru moment la perimetrul urban, pentru Histria — cel mai îndelung și mai amplu cercetat oraș antic din Dobrogea și din România — pentru care descoperirile datorate fotografiei aeriene și reinterpretarea datelor cunoscute au dus la reconstituirea unei remarcabile sistematizări urbanistice și a variatelor etape traversate de-a lungul istoriei sale romane [7].

Stabilirea unor astfel de documentații uniforme ca mod de realizare pentru toate centrele urbane și militare ale Scythiei Minor, complete atît sub aspectul informației istorico-arheologice existente cît și în ce privește reconsiderarea detaliată a problemelor de teren, va face posibile studii de tipologie a siturilor, a organizării urbanistice, a fortificațiilor nu numai în limitele provinciei, dar și la nivelul unor zone istorico-geografice mai largi. De altfel, inițierea unor demersuri de cercetare de acest gen asupra orașelor e necesară pentru a determina progrese mai substanțiale în studiul fenomenului urban în civilizația romană și acestor necesități încearcă să le răspundă constituirea Comitetului Internațional al Cetăților Antice (CICA) și activitatea sa de ordin metodologic [8].

0.4. Metoda utilizată în cercetările noastre, verificată cu succes în studierea sistematică a altor regiuni ale Imperiului roman, se întemeiază pe o recenzare exhaustivă a informațiilor existente pentru fiecare obiectiv, reinterpretate sub aspect topografic, și pe un studiu complementar foarte amănunțit al terenului. Elementul dinamic al acestor cercetări e oferit de obicei în chip preponderent de interpretarea fotografiilor aeriene; studiul paralel al tuturor acoperirilor aeriene existente pentru stațiunea vizată îngăduie nu numai o înțelegere mai adîncă a caracterelor zonei, a raporturilor între diferitele componente esențiale ale ei și prin aceasta a rațiunilor funcționale ale inserării unei așezări în mediul natural, dar face posibilă, în urma eliminării succesive a intervențiilor postantice, restituirea fidelă și directă a liniilor peisajului antic. Fotografia aeriană oferă, de asemenea, o imagine sintetică asupra unor obiective arheologice oricît de întinse, în care detalii rămase disparate ca fiind înregistrate la sol unul cîte unul sînt reintegrate unui ansamblu coerent în care își recapătă locul și cărora le pot fi definite în consecință semnificația și funcția.

Aportul principal al studiilor de foto-interpretare arheologică stă însă în primul rînd în revelarea unor monumente sau urme subterane altfel invizibile, pe care mijloacele limitate ale prospecțiunilor tradiționale nu le puteau sesiza. Expresia finală a acestor cercetări se materializează în reconstituirea pentru fiecare centru urban a unor planuri cu valoare metrică cunoscută, care figurează în poziție exactă toate elementele și structurile antice, atît cele anterior cunoscute, cele reperate la sol, cît și cele deduse numai din foto-interpretare.

0.5. Rezultatele unor astfel de studii de topografie antică sînt apte să furnizeze o serie de avantaje majore aspectelor practice ale cercetării arheologice și istorice, în genere.

0.5.1. Un prim cîștig privește aspectul practic al investigației arheologice, proiectarea și desfășurarea săpăturilor, cărora le e pusă la dispoziție o utilă bază de pornire constituită de un plan exact, direct utilizabil pe teren în cazul restituțiilor plano-altimetrice la scară foarte mare, realizate pe cele fotogrammetrică, de felul celei prezentate în acest studiu. Beneficii însemnate sînt posibile în privința randamentului cercetării și a accelerării ritmului de obținere a datelor importante, în măsura în care descoperirile și precizările datorate fotografiei aeriene permit orientarea și amplasarea exactă în teren a săpăturilor în punctele cheie, eliminînd căutările cu rezultat negativ și aducînd economii corespunzătoare de timp și de investiții.

0.5.2. Avantaje esențiale sînt și cele de ordin calitativ, referitoare la stabilirea, înainte de începerea săpăturilor, a concepției generale a explorării unui obiectiv, la distribuirea teritorială și programarea în perspectivă îndelungată a eforturilor cercetării. Aceste avantaje decurg în primul rînd din împrejurarea că datorită datelor preliminare asigurate de foto-interpretarea arheologică și de reinterpretarea informațiilor anterior cunoscute, o astfel de cercetare debutează avînd prefigurată — uneori într-o manieră destul de amănunțită — imaginea de ansamblu a obiectivului său. E evident că în această situație cercetării îi poate fi asigurată o evoluție organică, judicioasă și că poate fi scutită de a rămîne o succesiune de investigații de detaliu cu finalități imediate, nu întotdeauna coordonate și deseori divergente, care pierd uneori din vedere scopurile majore și din care o imagine de ansamblu a obiectivului e anevoie de recompus. Este de altfel o cerință stringentă pentru cercetarea arheologică românească aceea de a se realiza și a se generaliza cît mai curînd, cel puțin pentru stațiunile de întindere mai mare, studii preliminare complexe și adîncite asupra fiecărui obiectiv în parte, în vederea asigurării unei *concepții unitare* a cercetării pentru toate fazele și detaliile ei, care să elimine deficiențe organizatorice cu implicații în domeniul rezultatelor științifice. În etapa actuală a dezvoltării generale a disciplinei arheologice este necesar ca începerea explorării propriu-zise, prin săpături, a oricărui obiectiv de proporții mai importante să fie precedată și condiționată de asigurarea unui număr de cerințe elementare, dintre care prima este realizarea unei docu-

[7] *Idem, Cercetări aerofotografice privind topografia urbană a Histriei. I. Epoca romană (sec. I—III e. n.)*, „RMM-MIA", XLIII, 1974, 2, p. 39—51; *II. Epoca romană tîrzie (sec. III—IV e. n.)*, „RMM-MIA", XLIV, 1975, 2, p. 51—62; *III. Epoca romană tîrzie (sec. IV—VII e.n.)*, „RMM-MIA", XLV, 1976, 1, p. 43—51.

[8] Constituit în 1969 sub patronajul Asociației Internaționale de Arheologie Clasică.

https://biblioteca-digitala.ro

mentații topometrice la scară foarte mare a întregii stațiuni și a zonelor aferente, constituind nu numai martorul unei situații a terenului pe care săpăturile o fac să dispară, ci și baza tuturor operațiunilor de înregistrare pe toată durata săpăturilor. O altă cerință indispensabilă este aceea a elaborării unui sistem de referință unitar, obligatoriu pentru întreaga suprafață a obiectivului și pentru toate etapele cercetării și care asigură legătura și comparabilitatea investigațiilor locale.

0.6. O finalitate imediată, absolut prioritară, a studiilor de topografie antică și fotografie aeriană privește însăși existența și integritatea obiectivelor patrimoniului arheologic național. În condițiile actuale ale unei dinamici teritoriale cu o amploare și un ritm fără precedent, de altfel în progresie continuă, majoritatea covîrșitoare a zonelor arheologice din țară se află în situația de a nu dispune de o documentație oricît de sumară privind extensiunea lor reală.

Fotografia aeriană este aptă nu numai de a revela, un ceas mai devreme, obiective pînă acum necunoscute și de a le asigura astfel protecția, dar poate servi la elaborarea operativă a unor proiecte de rezervații arheologice, exprimate în delimitări precise pe planuri și pe teren, pentru toate zonele arheologice deja reperate.

* * *

1.0. Zona arheologică de la Slava Rusă constituie un caz tipic pentru seria de mari obiective romane de pe teritoriul Dobrogei rămase în afara circuitului cercetărilor arheologice sistematice. Deși reperată încă de la finele secolului trecut și remarcată de atunci prin întinderea puțin obișnuită și prin poziția ei strategică deosebită, cetatea în discuție este actualmente unul din centrele urbane cele mai puțin cunoscute și se află mereu în situația de a nu figura decît ca simplă mențiune, cu cîteva cuvinte sau cîteva rînduri, în sintezele și în lucrările cu caracter general privind istoria veche a Dobrogei[9]. Deoarece documentația săpăturilor de mică amploare practicate aici, la intervale foarte mari în timp, este — cu o singură excepție — integral pierdută, datele de ordin arheologic se reduc la consemnarea a cîtorva descoperiri mărunte și a unor relatări sumare privind aspectul general al zonei către începutul secolului nostru. Materialul epigrafic recuperat pînă acum este extrem de sărac și, în consecință, numele antic al așezării, presupus încă de V. Pârvan a fi Ibida amintită de Procopius[10], și recent corectat în Libida, Libidum sau Libidina de A. Aricescu[11], rămîne deocamdată o ipoteză foarte verosimilă, în așteptarea unei confirmări epigrafice certe.

1.1.1. Necuprinsă în călătoria arheologică a lui E. Desjardins, cetatea intră în circuitul științific în 1875, prin publicarea unei inscripții refolosite în zidul de apărare[12].

1.1.2. Primele săpături practicate la Slava Rusă, în anii imediat următori Independenței, au aparținut lui D. Butculescu. Despre cercetările acestui pionier al arheologiei românești nu știm însă decît că au avut caracterul unor sondaje și că s-au desfășurat în 1885, datorită unei mențiuni păstrate în arhiva sa[13].

1.1.3. Primele date de natură topografică generală privind cetatea de la Slava Rusă au fost înregistrate în contextul activității de recunoaștere și primă inventariere a principalelor obiective arheologice din Dobrogea, imprimată de Gr. Tocilescu, directorul Muzeului Național de Antichități, și realizată în special prin campaniile de cercetări de teren desfășurate de către P. Polonic. Acesta a vizitat locul în toamna anului 1897, în cadrul unei excursii în zona mai puțin cercetată de centru-nord a provinciei și, deși sumare, informațiile consemnate cu această ocazie au constituit cea dintîi analiză directă, cu încercarea de identificare a liniilor mari ale topografiei ansamblului de la Slava Rusă. Raportul manuscris[14] adresat lui Gr. Tocilescu semnala existența la vest de localitatea actuală a ruinelor unui mare oraș, numit cetatea Haradoc, apărat cu *„ziduri și turnuri colosale"* și cuprinzînd valea pîrîului Slava și o înălțime de 150 m la sud. P. Polonic nota forma generală a fortificațiilor ca apropiată de aceea a unui pătrat, dimensiunile — măsurate în pași și transformate în metri — ale laturilor (de sud: 435 m; de est: 403 m; de nord: 343 m.; de vest: 591 m), un număr de 30 de turnuri, pe care le bănuia, după forma terenului, exterioare incintei și rotunde, asemănătoare celor ale incintei cetății Tropaeum Traiani. Raportul era însoțit de o schiță de situație a fortificațiilor[15], care constituie imaginea cea mai apropiată de realitate de care se dispune pînă în prezent pentru această importantă cetate. În ciuda caracterului ei schematic (fig. 2) și a valorii metrice cu totul aproximative, ea constituie un document topografic de certă utilitate, în măsura în care înregistra terenul încă integral liber de construcții și culturi moderne și monumentul într-o stare de conservare incomparabil mai bună decît cea prezentă, dat fiind că P. Po-

---

[9] R. Vulpe, *Histoire ancienne de la Dobroudja*, București, 1938, p. 170, 305, 335; *Istoria României*, I, București, 1960, p. 601, 613; R. Vulpe, I. Barnea, *Din istoria Dobrogei*, II, București, 1968, p. 158, 226, 293, 426, 476; R. Florescu, *Ghid arheologic al Dobrogei*, București 1968, p. 87. În articolul *Ibida*, semnat de G. Bordenache, din *Enciclopedia dell'arte antica classica e orientale*, se indică în mod eronat o suprafață a cetății de circa 10 ori mai mică decît cea reală (*„una superficie di circa due ettari e mezzo"*)

[10] V. Pârvan, *Cetatea Ulmetum*, I, „AARMSI", s. II, t. XXXIV, București, 1911—1912, p. 578, n. 3.

[11] *Despre numele așezării antice de la Slava Rusă*, „BMI", XL, 1971, 3, p. 58—60, cu întreaga bibliografie anterioară a acestei restituiri; de adăugat ipoteza lui R. Vulpe, *Histoire ancienne de la Dobroudja*, p. 341, n. 1, după care Βιπαινον din *Not. Episcop.* ar putea fi o coruptelă de la Ibida (sau Troesmis); *cf.* A. Aricescu, *Contributions épigraphiques à l'identification de quelques toponymes de Scythia Minor*, Akten des VI. Internat. Kongr. für griech. u. lat. Epigraphik, München, 1973, p. 548—549.

[12] Christ, *Weickum's Inschriften Sammlung aus der Turkei*, „Sitzungsber. der philosoph.-philolog. u. hist. Klasse der k.b. Akad. der Wissenschaften zu München", 1875, Bd. I, H. I, 1875, p. 95, nr. 29: *„Grabinschrift . . . in Slava, 15 Km. westlich von Babadag aus den altern Festungsmauern (Kisüniüssar)"*.

[13] I. Barnea, *DID*, II, București, 1968, p. 426.

[14] *Raportul asupra cercetătorilor din Dobrogea pe linia Caranasuf-Babadag*, 11 noiembrie 1897, în Arhiva Gr. Tocilescu, mss. 5131, f. 38; 43; idem, *Cetăți din interiorul Dobrogei*, Arhiva personală P. Polonic, I, mss. 7, Caiet 4, f. 34—36, la B.A.R.S.R.

[15] Arhiva personală P. Polonic, I. Varia, f. 153/1.

2. SCHIȚĂ A CETĂȚII DE P. POLONIC, DUPĂ UN DESEN INEDIT DIN 1897.

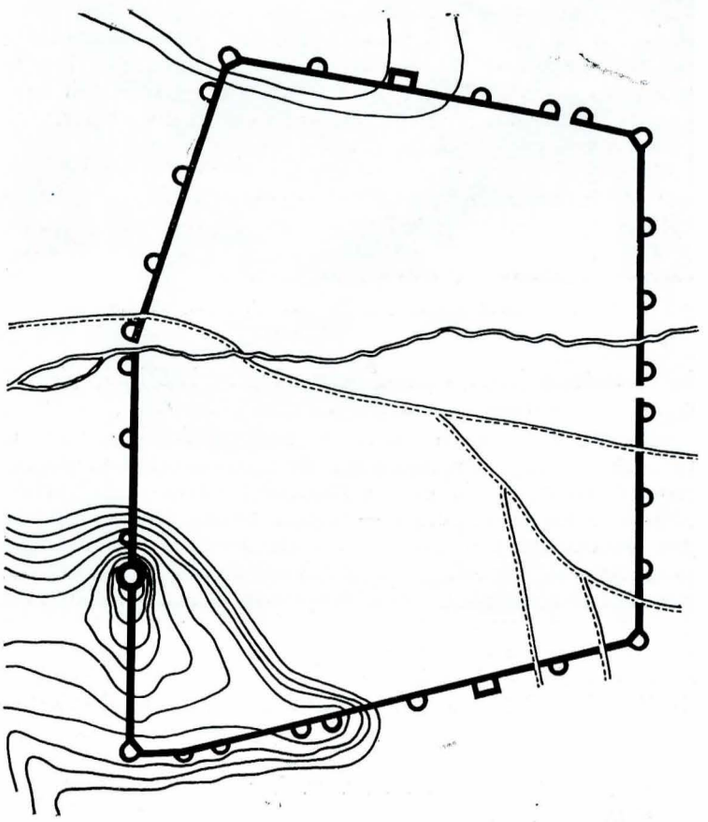

https://biblioteca-digitala.ro

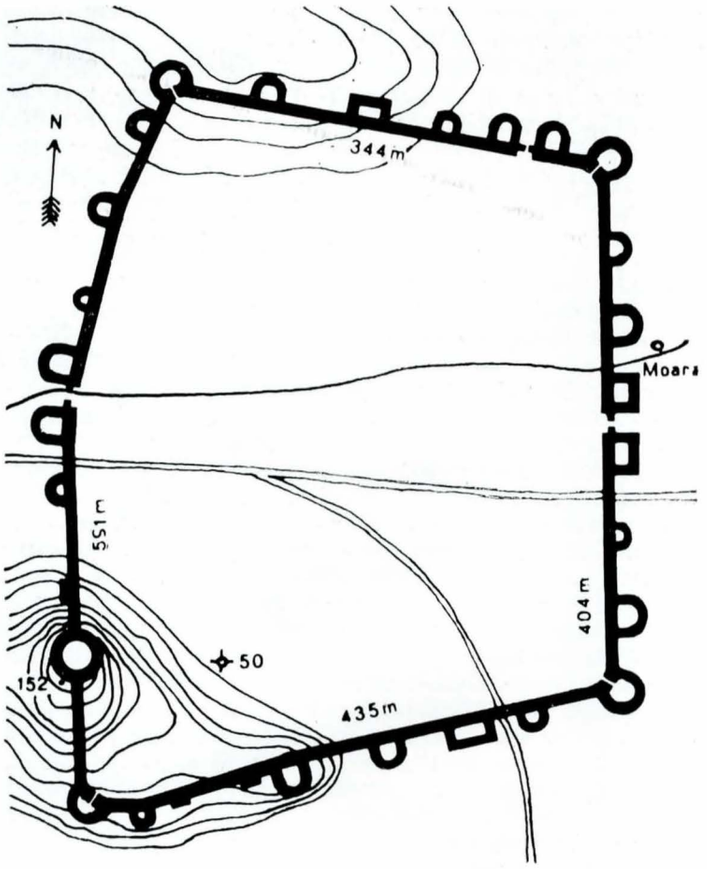

3. SCHIŢĂ DUPĂ R. NETZHAMMER, 1908.

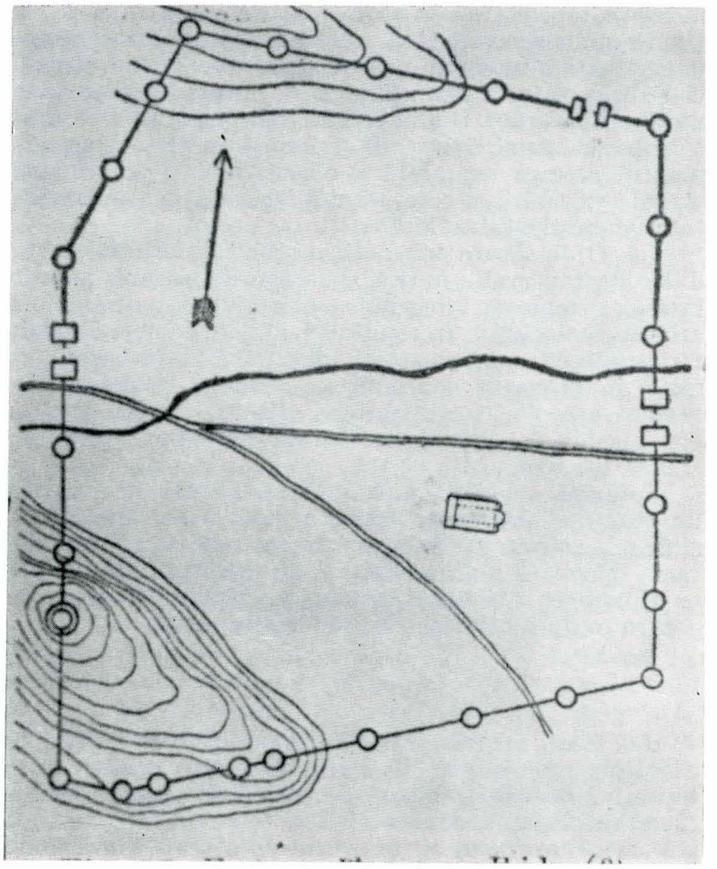

4. SCHIŢĂ PUBLICATĂ DE R. NETZHAMMER, 1918.

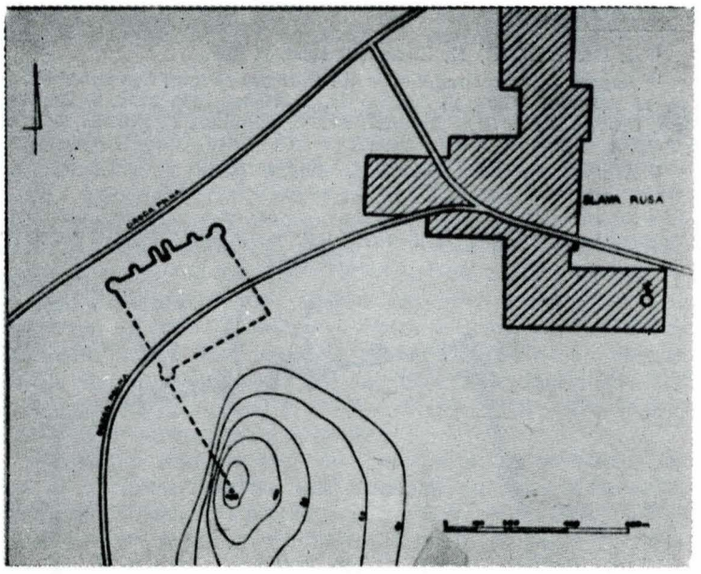

5. PLANUL CETĂŢII H. GAJEWSKA, 1974.

lonic nota existenţa unor turnuri păstrînd încă pînă la 5 m din elevaţia zidurilor [16].

Aceste informaţii succinte dar preţioase aveau să rămînă inedite, spre deosebire de alte descrieri şi planuri topografice ale altor centre romane datorate lui P. Polonic, care au fost incluse — uneori cu minime modificări din partea lui Gr. Tocilescu — în *Monumente epigrafice şi sculpturale ale Muzeului Naţional de Antichităţi* sau în *Fouilles et recherches archéologiques en Roumanie*. Datorită, desigur, lipsei unor descoperiri epigrafice mai consistente care să ofere date istorice directe mai importante privind viaţa oraşului — P. Polonic nu recuperase de la locuitori decît 5 inscripţii cu valoare documentară modestă [17] — Gr. Tocilescu s-a limitat la menţionarea identificării cetăţii, într-o comunicare la Academia Română privind rezultatele programului de cercetări de topografie antică pe care îl iniţiase [18].

1.1.4. Cetatea a fost vizitată în iunie 1908 de R. Netzhammer, care a publicat un an mai tîrziu o descriere sumară a fortificaţiilor [19], fără a furniza informaţii suplimentare în raport cu cele culese de P. Polonic, căruia îi datora de altfel nu numai semnalarea cetăţii, dar şi planul folosit pe teren în vizitarea ruinelor [20]. Schiţa de plan publicată de R. Netzhammer cu aceeaşi ocazie [21] (fig. 3) este cu certitudine o copie a planului lui P. Polonic, dovadă identitatea dimensiunilor laturilor; micile diferenţe care se manifestă în cazul proporţiilor unora dintre turnuri şi al formei celor de la poarta de est sînt mult mai probabil de ordin strict grafic decît rezultatul unei interpretări diferite a monumentului. Singurele date noi privesc progresia distrugerii ruinelor prin exploatarea masivă a pietrei din zidul de incintă de către localnici şi prin instalarea între timp a unei mori de apă în zona porţii de est [22].

1.1.5. Neobosit cercetător al topografiei antice a Dobrogei septentrionale [23], C. Moisil atrăgea atenţia în 1909 asupra ruinelor acestei „cetăţi formidabile", din care publica unele descoperiri monetare [24].

1.1.6. Săpături de amator au fost efectuate de locotenentul bulgar Iconomof, în timpul primului război mondial, asupra unei basilici din interiorul cetăţii. Singurele date în privinţa acestui monument, care prin tipul de plan e pînă acum unic în Dobrogea, au fost înregistrate

[16] P. Polonic, *Raport . . . .*, f. 38.

[17] *Ibidem*, f. 48.

[18] *Noi cercetări asupra topografiei antice a Dobrogei. Comunicaţiune făcută în şedinţa de la 5 iunie 1898 a Academiei Române.* Ciorna cu punctajul comunicării e păstrată în Arhiva Gr. Tocilescu, mss. 5132, f. 89 r.

[19] *Aus Rumänien*, vol. I, Einsiedeln, 1909, p. 385—391.

[20] *Ibidem*, p. 390.

[21] *Ibidem*, p. 387.

[22] *Ibidem*, p. 388; 391.

[23] *Cf.* seria de articole din anii 1905—1908 în „Convorbiri literare" şi din 1909—1911 în „BCMI".

[24] C. Moisil, *Din tesaurul arheologic al Dobrogei I. O nouă diplomă militară romană*, „BCMI", II, 3, iulie-septembrie1909, p. 113—114; *idem, Monete şi tezaure monetare*, „BSNR", XIII, nr. 27, ianuarie-martie, 1916, p. 42, nr. 63.

https://biblioteca-digitala.ro

de R. Netzhammer [25], aflat pentru a doua oară la Slava Rusă în mai 1918, chiar în zilele dezgropării basilicii. O schiță cu totul sumară a cetății e publicată din nou [26] în scopul localizării aproximative a basilicii (fig. 4).

1.1.7. V. Pârvan va fi cunoscut, fără îndoială, direct această arie urbană, ale cărei rol și poziție specifice îi apăreau cu claritate încă din 1911, determinîndu-l să o încadreze în categoria aparte a cetăților de pe linia interioară a Dobrogei [27]. Rarele și foarte concisele referiri care se întîlnesc în lucrările lui V. Pârvan, fie la dimensiunile remarcabile ale cetății, fie la caracterul și atribuirea cronologică a fortificațiilor, la poziția ei privilegiată în raport cu sistemul rutier al provinciei [28] sau la posibilitatea ca numele antic să fi fost *Ibida* [29] și la structura probabil getică a acestui toponim, în concordanță cu caracterul getic al ținutului [30], fie, în fine, la locul orașului în administrația eclesiastică a Scythiei Minor [31], dovedesc toate nu numai definirea foarte precisă a acestui centru urban, dar și importanța particulară pe care i-a acordat-o marele învățat.

Dacă în anul 1911, anul în care V. Pârvan iniția primele sale săpături sistematice în Dobrogea urmărind tocmai problemele istorice ale liniei axiale, alegerea sa s-a oprit asupra cetății Ulmetum, mai mică și mai ușor de cercetat [32], cetatea de la Slava Rusă nu a lipsit în programul amplu de explorări arheologice desfășurat după război cu ajutorul echipei sale de elevi și colaboratori. În acest program, în care problemele orașelor greco-romane de pe coastă beneficiau, în afara șantierului-școală funcționînd la Histria din 1914, de deschiderea săpăturilor de la Callatis și a celor, temporare, de la Tomi, iar stațiunile frontierei malului Dunării începeau a fi cercetate prin instalarea șantierului stabil de la Capidava, cetatea de la Slava Rusă urma să adauge alte repere celor obținute la Ulmetum pentru reconstituirea istoriei orașelor fortificate din centrul Dobrogei, prin inițierea explorărilor din 1926. Din nefericire, cercetările desfășurate aici de G. G. Mateescu și care par a fi fost concentrate cu precădere asupra incintei [33] s-au limitat la o singură campanie cu rezultatele rămase total necunoscute în urma dispariției premature a autorului lor [34].

1.1.8. Cele mai recente cercetări de teren s-au produs în 1953 și au fost efectuate de un subcolectiv al șantierului Histria [35] care a vizitat ruinele, a adunat diferite descoperiri mărunte de suprafață și de la locuitori și a practicat trei sondaje de mici dimensiuni în afara cetății, la nord și la vest de ea, fără ca raportul publicat să le precizeze altfel decît foarte vag amplasarea [36].

1.1.9. Exclusiv din dorința ca dosarul momentelor de interes pentru această cetate să fie complet, amintim cele cîteva pasaje care o privesc, incluse de cercetătoarea

[25] R. Netzhammer, *Die christlichen Altertümer der Dobrudscha*, Bukarest, 1918, p. 154—156.

[26] *Ibidem*, p. 154, fig. 57.

[27] V. Pârvan, „Buletinul oficial al Ministerului Instrucțiunii și al Cultelor", XV, 1911, 15 nov., p. 430 *sq.* ; *cf.* V. Pârvan, *Corespondență și acte*, București, 1973, p. 133.

[28] *Cetatea Ulmetum, I.* p. 578 : *„o cetate excepțional de mare — cea mai însemnată din toate cele cunoscute în interiorul Dobrogei — și care, firește, a fost — precum reiese și dintr-o piatră miliară din anul 237, găsită aici — și punctul de intersecție al tuturor drumurilor din Nordul provinciei"*, *cf.* și notele 3 și 4 ; *idem, Începuturile vieții romane la Gurile Dunării*, București, 1923, p. 171 : *„uriașa Ibida, cea de douăzeci și cinci de hectare, în mijlocul celui mai frumos ținut al Dobrogei, la Slava Rusească, stăpînind trecerea pe toate căile care duc spre Dunăre ori spre Mare"*.

[29] *Cf. supra*, nota 10.

[30] *Idem, Getica*, București, 1926, p. 230.

[31] *Idem, Nuove considerazioni sul vescovato della Scizia Minore*, „Rendiconti della Pont. Accad. Rom. di Archeol.", vol. II, 1924, p. 130.

[32] *Cf.* nota 27.

[33] *Cf.* R. Vulpe, *op. cit.*, p. 335.

[34] *Idem, În amintirea lui G. G. Mateescu*, „Analele Dobrogei", XI, 1930, fasc. 1—2, p. 125. O inadvertență la I. Barnea, *loc. cit.*, care plasează aceste săpături în 1920.

[35] „SCIV", V, 1954, 1—2, p. 110—112 și fig. 34—35, p. 114 și 36, p. 115.

[36] *Ibidem*, p. 112.

6. CETATEA DE LA SLAVA RUSĂ. FOTOGRAFIE AERIANĂ DIN 1953.

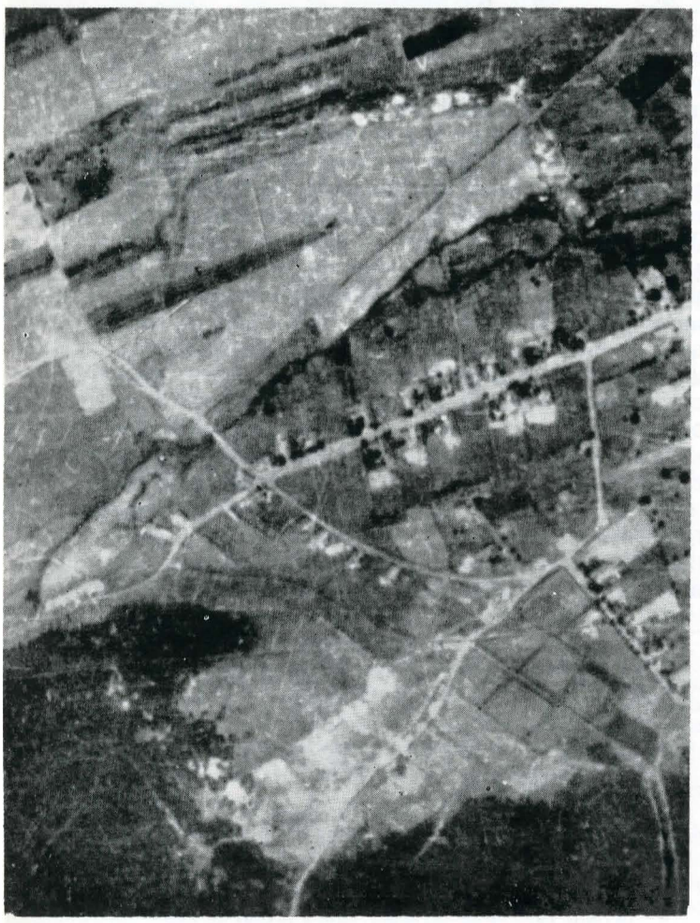

7. FOTOGRAFIE AERIANĂ DIN 1969.

https://biblioteca-digitala.ro

poloneză H. Gajewska într-o lucrare recentă, cu un titlu pe cît de ambiţios, pe atît de puţin sprijinit de conţinut [37]. Deşi a avut acces la manuscrisele lui P. Polonic şi la articolul *Slava Rusă*, de asemenea inedit, al Repertoriului Arheologic [38] — cărora de altfel le este întru totul tributară ca documentaţie — şi a cunoscut direct şi obiectivul, prezentarea topografică [39] şi planul publicat [40] de H. Gajewska constituie, în raport cu sursele de informaţie amintite, un regres considerabil, egalat doar de caracterul confuz şi eronat al viziunii sale asupra istoriei generale a Scythiei Minor [41].

1.2. Monumentele epigrafice pînă azi cunoscute ca provenind din cetatea de la Slava Rusă sînt neaşteptat de puţine în raport cu mărimea aşezării şi cu amploarea distrugerilor operate în timp, în special asupra zidurilor de apărare tîrzii care au trebuit să conţină numeroase astfel de monumente refolosite şi din care, de altfel, fac parte majoritatea documentelor salvate. Valoarea informaţiilor cuprinse în cele aproximativ 12 inscripţii de la Slava Rusă — aproape toate fragmentare şi cu doar două excepţii de caracter funerar — este şi ea scăzută. Prima inscripţie cunoscută, azi dispărută, este cea transcrisă de Weickum în deceniul al optulea al secolului trecut [42].

În decembrie 1897 P. Polonic semnala şi el cinci inscripţii funerare fragmentare aflate în curţile locuitorilor, fără a oferi în raportul către Gr. Tocilescu alte amănunte în privinţa lor [43]. E probabil totuşi că cele două inscripţii publicate curînd după aceea de Gr. Tocilescu [44] au făcut parte din acest lot, ca şi fragmentul de inscripţie făcut cunoscut mai recent de D. Tudor [45], în care caz celelalte două piese trebuie să fie cuprinse, din lipsă de notaţii precise în momentul descoperirii, în seria de fragmente cu provenienţă incertă păstrate în colecţiile MNA. Descoperiri întîmplătoare din ultimele decenii au mai adăugat cîteva documente acestui fond încă sărac : piatra de mormînt a lui Q. Marcius Quadratus [46], a lui Valerius Valens, decorată cu *Lupa capitolina* [47], două fragmente încă inedite [48], toate păstrate la Muzeul de arheologie din Constanţa, şi două inscripţii funerare cu nume tracice, aflate acum la Muzeul din Tulcea [49]. Mai sînt de menţionat un miliariu din anul 237 [50] şi o inscripţie cursivă greacă din sec. VI, incizată pe o ţiglă [51].

1.3. Descoperirile monetare acumulate pînă în prezent din ruinele cetăţii nu sînt nici ele prea numeroase şi n-au beneficiat decît de semnalări sumare. Se cunosc pînă acum un tezaur de drahme de argint de la Lysimach [52], monede din vremea Antoninilor [53], din secolul al treilea [54], şi monede romano-bizantine, în special din secolul al VI-lea (Justinian, Justin al II-lea şi Mauricius Tiberius [55]). Monedele recuperate de noi recent acoperă mai bine întreg secolul al IV-lea [56].

* * *

2.0. Fotografiile aeriene avute la dispoziţie pentru zona în studiu nu au avut nici de această dată valoarea unor documente aerofotografice realizate anume în vederea prospecţiunii arheologice, ci aparţin unor zboruri cu finalitate cartografică. Ca şi pînă acum, această împrejurare este de natură să impună anumite limite rezultatelor cercetării noastre şi de a lăsa loc liber unor îmbogăţiri şi precizări viitoare, pe care fotografii aeriene special efectuate pentru cercetările arheologice le vor putea furniza cu certitudine. Acestea vor trebui să observe întreaga metodologie pusă la punct pentru acest tip de prospecţiuni : alegerea momentelor optime din an şi din zi pentru aerofotografiere, urmărind cele mai favorabile incidenţe ale iluminării solare în vederea evidenţierii, prin efecte de umbră, a detaliilor de microrelief, alegerea şi combinarea tipurilor de peliculă fotografică (alb-negru, color, fals-color etc.) şi a filtrelor optice corespunzătoare dominantei cromatice a solului şi a vegetaţiei, îmbinarea fotografiilor aeriene verticale cu cele oblice şi asigurarea unei variaţii de cote de aerofotografiere care să îmbrăţişeze toată seria de perspective şi de grade de precizie a detaliilor necesare studiului. Numai în acest mod posibilităţile prospecţiunilor aerofotografice pot fi exploatate pînă la capăt şi pot oferi un maximum de date cercetării arheologice, eliminînd cota de hasard şi limitele care sînt prezente în situaţia unor zboruri realizate în alte scopuri.

Fotografiile aeriene utilizate aparţin toate unor acoperiri aeriene verticale realizate între 1953 şi 1969, în momente şi la scări de zbor diferite. Deşi scara a două dintre aceste documente — zborurile din 1953 (fig. 6) şi 1969 (fig. 7) — este destul de mică (1 : 25.000 şi, respectiv, 1 : 33.000), neîngăduind decît observaţii generale asupra ansamblului aşezării antice şi, în primul rînd, asupra fortificaţiilor, fără a se putea coborî la nivelul unor detalii topografice interioare, acest neajuns este compensat în cazul fotografiilor din 1953 de avantajul conservării viziunii libere a unor importante porţiuni din suprafaţa cetăţii, acoperite în anii imediat următori de casele şi uliţele periferiei nord-vestice a localităţii actuale.

Cea mai utilă pentru foto-interpretarea arheologică este fotografia aeriană la scara de zbor de 1 : 10.000 (fig. 12). Imaginea este extrem de clară şi cu o bună iluminare în orele de la sfîrşitul dimineţii, a cărei incidenţă,

---

[37] *Topographie des fortifications romaines en Dobroudja*, Wrocław-Warszawa, 1974, 168 p.

[38] Redactat de I. Barnea, în mss. la Institutul de arheologie din Bucureşti.

[39] *Op. cit.*, p. 133—134 şi *Catalogue*, p. 157—158. După H. G. aria fortificată joasă era *„le plus vraisemblablement rectangulaire"*, restrîngîndu-se doar la spaţiul delimitat la sud de pîrîul Slava, iar la nord de latura de nord a fortificaţiilor (totală confuzie între laturile de nord, sud şi est ; suprafaţa totală a oraşului apreciată arbitrar la 140 000 m²) şi unită *„par le mur nord"* (în realitate latura de vest a incintei) cu cea de-a doua componentă a zonei, cea de pe înălţimea de la sud, definită ca *„fort-citadelle"*, *„forteresse"*, *„petit poste de garde"*, *„au plan le plus vraisemblablement rectangulaire"* (în ciuda unei suprafeţe de circa 3 ha şi a unei forme cît se poate de atipice). Pentru H.G. Slava este *„l'une des rares rivières navigables de la Dobroudja"* şi aceasta, împreună cu dimensiunile cetăţii, *„paraissent témoigner que Ibida fut une agglomération citadine fortifiée"* (!) ; e drept că pîrîul în discuţie este unul din cursurile de apă dobrogene cu debit permanent, dar oricine a stat pe malul său îşi poate cu greu imagina navigarea în apele sale, chiar cu o monoxilă de gabarit minim.

[40] *Op. cit.*, p. 82, fig. 26 : comparaţia chiar numai cu schiţa lui P. Polonic (fig. 2) ne dispensează de orice comentariu.

[41] Ne propunem să revenim cu altă ocazie asupra acestei lucrări.

[42] *Cf. supra*, nota 1 şi *CIL*, III, 7523.

[43] *Raport* . . ., f. 43.

[44] *Fouilles et recherches archéologiques en Roumanie*, Bucureşti, 1900, p. 208, nr. 34 = „RIAF", V, IX, 1903, p. 60, nr. 89 = *CIL*, III, 14443 şi *Fouilles et recherches* . . ., p. 208, nr. 33 = „RIAF", V, IX, 1903, p. 60, nr. 88 = *CIL*, III, 14444 ; pentru localizarea lor *cf.* E. Doruţiu, *Precizări topografice despre unele inscripţii dobrogene*, „SCIV", XV, 1964, 1, p. 132, nr. 6.

[45] *Inscripţii romane inedite din Oltenia şi Dobrogea*, „MCA", II, 1956, p. 594—595, nr. 73 şi p. 578, fig. 4*a*.

[46] A. Rădulescu, *Inscripţii inedite din Dobrogea*, „SCIV", XIV, 1963, 1, p. 99—100, nr. 17 şi *idem*, în culegerea *Noi monumente epigrafice din Scythia Minor*, Constanţa, 1964, p. 168—171, nr. 17 şi fig. 17, p. 170. Pentru o lectură diferită *cf.* A. Aricescu, *art. cit.*, „BMI", XL, 1971, 3, p. 60.

[47] *Cf.* R. Vulpe, *DID*, II, 1968, fig. 1, p. 293. Vezi imaginea de la fig.1 pentru care mulţumim tov. Adrian Rădulescu, directorul Muzeului de arheologie din Constanţa ; textul inscripţiei este încă inedit.

[48] *Cf.* A. Aricescu, *art. cit.*, „BMI", XL, 1971, 3, p. 58 şi nota 22.

[49] V. H. Bauman, *Note epigrafice*, „SCIV", 22, 1971, 4, p. 594—595, nr. 2 şi p. 595—597, nr. 3 ; *cf.* şi A. Aricescu, *Adnotări epigrafice*, „SCIV", 24, 1973, 1, p. 116—117.

[50] Gr. Tocilescu, „AEMÖ", XI, 1887, p. 38, nr. 42 = *CIL*, III, 7612, lîngă Ciamurlia de Sus, unde fusese adusă din ruinele unui castru roman din apropiere de Camena. V. Pârvan, *Ulmetum*, *I*, p. 578 şi nota 4 afirmă că miliarul provenea din cetatea de la Slava.

[51] Produsă numai fotografia, „SCIV", V, 1954, 1—2, p. 115, fig. 36.

[52] C. Moisil, *Monete şi tezaure monetare*, „BSNR", XII, nr. 27, ianuarie-martie, 1916, p. 42, nr. 63.

[53] *Idem*, *Din tesaurul arheologic al Dobrogei. I. O nouă diplomă militară romană*, „BCMI", II, 1909, 3, p. 114.

[54] „SCIV", V, 1954, 1—2, p. 112.

[55] *Ibidem* ; *cf.* şi C. Moisil, *art. cit.* la nota 29.

[56] În iunie 1973 Sidor Cernogor, care a predat în 1965—1966 o monedă de aur Muzeului de arheologie din Constanţa, ne-a donat următoarele monede de bronz culese de copiii săi din dărîmăturile turnului *13* : 1.Histria — Septimius Severus ; 2. Constantius II Caesar, a. 330—335 ; 3. Constantius II, a. 348—354 ; 4. Constantius II, a. 354—361 ; 5. Iustin II, a. 568/9. În august 1976 un membru al aceleiaşi familii şi P. Ispas ne-au mai donat alte patru monede de bronz : 6. Constantin cel Mare, a. 330—335 ; 7. Gratianus, a. 383 ; 8. Theodosius I, a. 383 ; 9. Iustin II, a. 573/4. Identificarea monedelor aparţine colegului Gh. Poenaru Bordea, care le va publica în mod complet şi care va găsi aici mulţumirile noastre.

https://biblioteca-digitala.ro

8. LATURA DE VEST.
9. TURNUL 3 — POARTA DE VEST.

10 CURTINA D, DISTRUSĂ DE ARĂTURI ŞI TURNUL 4.
11. VEDERE GENERALĂ A LATURILOR DE VEST ŞI DE NORD

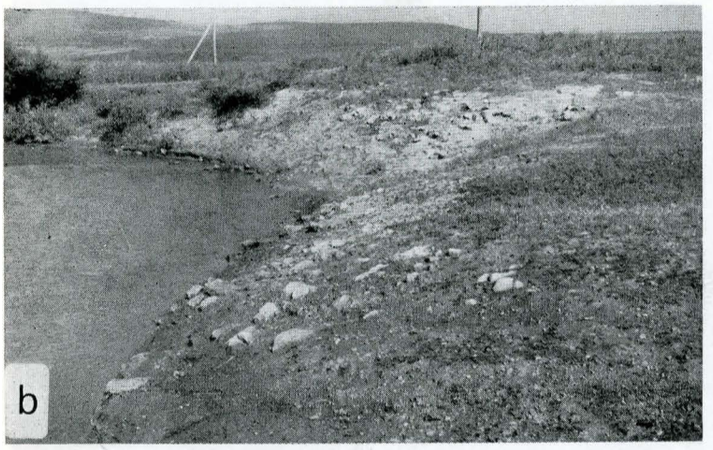

chiar dacă nu e propice să producă indiciile revelatoare ale microreliefurilor, prezintă avantajul eliminării marilor zone de umbră. Un aspect limitativ e constituit de maturitatea deplină a covorului vegetal în momentul aerofotografierii, ceea ce exclude posibilitatea observării directe a porţiunii destul de întinse din obiectiv, acoperită de pădure, grădini şi culturi agricole.

Fenomenele revelatoare de structuri antice exploatate în studiul stereoscopic sînt în măsură preponderentă acelea ce s-ar putea numi „de distrugere". Fotografiile aeriene înregistrează fidel întreaga gamă a formelor de demantelare sistematică la care zidurile cetăţii au fost supuse permanent, mai ales în ultimul secol: porţiuni de ziduri ce mai păstrează ceva din elevaţie peste nivelul actual al solului, altele pe care demantelarea le-a egalizat cu terenul, porţiuni în care extracţia pietrei se face în şanţ sau care au fost dezafectate în adîncime pentru a permite arături mecanizate. Demantelarea a fost întotdeauna mai puternică în privinţa paramentelor, constituite din blocuri regulate, ale incintei; dacă la sol masa de moloz şi sfărîmături de piatră se prezintă ca amorfă, fotografiile aeriene verticale permit o restituire suficient de exactă a traseelor şi a formelor zidurilor distruse.

Planul zonei arheologice de la Slava Rusă pe care-l prezentăm (fig. 13) a fost restituit pe cale fotogrammetrică după ultimul zbor amintit. Fondul cartografic al acesteia, la scara 1 : 2 000, cu echidistanţa curbelor de nivel de 0.5. m, figurînd toate detaliile de planimetrie şi nivelment şi dublat de profile pe direcţiile cele mai semnificative pentru relief, a fost realizat de echipa de specialişti a Atelierului de stereorestituţie condus de ing. Stoica Radu, de la IGFCOT. Pe acest fond am putut asigura — cu aceeaşi aparatură de mare precizie — fixarea metrică riguros exactă a datelor de topografie antică pe care le-am obţinut prin foto-interpretarea arheologică. Alături de documentaţia similară, elaborată în aceeaşi formulă de colaborare interdisciplinară, pentru aria urbană a cetăţii Histria [57], planul oraşului de la Slava Rusă reprezintă nu numai un prim exemplu de cartografie modernă în arheologia românească, dar şi prima aplicaţie la arheologie a procedeelor fotogrammetriei, la noi în ţară [58].

În funcţie de limitele şi calităţile, trecute în revistă mai sus, ale fotografiilor aeriene existente pînă în prezent, foto-interpretarea şi observaţiile amănunţite şi repetate de teren care au verificat-o şi, în unele locuri, au completat-o, au furnizat importante achiziţii pentru topografia cetăţii de la Slava Rusă; acestea privesc în special fortificaţiile şi prezentarea lor în detaliu se face în cele ce urmează [59].

2.1. Incinta mare

2.1.1. Latura de vest (fig. 13 şi 8—11).

Curtina A. Exceptînd extremitatea meridională, în pronunţată declivitate de la sud spre nord, care e aparentă datorită exploatării recente a pietrei din emplecton (fig. 25), cea mai mare parte a traseului nu mai păstrează nici un rest la suprafaţa solului, nivelat în zona traversată de un drum de pămînt şi acoperită de construcţii, grădini şi culturi. Ca şi pentru curtina *B*, linia substrucţiilor subterane e precizată de coloraţia diferită a solului şi de perturbaţiile pe care masa de zidărie din adîncime le produce în vegetaţia care o suprapune; acestea se manifestă printr-o linie de culoare mai închisă pe fotografia aeriană de la fig. 12 şi, dimpotrivă, de culoare mai deschisă pe fotografiile de la fig. 6 şi 7.

Turnul 1. Foto-interpretarea nu poate aduce în acest caz — datorită suprapunerilor moderne amintite — nici o altă precizare în afara existenţei unei anomalii de micro-

[57] Al. S. Ştefan, *art. cit.*, „RMM-MIA", XLIII, 1974, 2, p. 43, fig. 3.

[58] Asupra aspectelor tehnice ale acestor aplicaţii vor fi date detalii de către ing. Stoica Radu în publicaţia ştiinţifică a Comitetului român de fotogrammetrie, comitet căruia îi datorăm, încă de la constituirea sa (1970), un mare ajutor în desfăşurarea cercetărilor noastre.

Transcrierea planului zonei arheologice de la Slava Rusă ne aparţine.

[59] O primă prezentare sumară a descoperirilor de la Slava Rusă a fost făcută în 1972, la al IX-lea Congres al Frontierelor Romane, *cf.* art. cit. la nota 6, p. 104—105 şi pl. 21—22, dezvoltată apoi într-o comunicare la Institutul de arheologie din Bucureşti, la 12. IV. 1975 şi la al IX-lea Congres al Frontierelor Romane de la Székesfehérvár ,R.P. Ungară, la 30. VIII. 1976.

https://biblioteca-digitala.ro

relief, care nu depășește 1 m înălțime și e înregistrată de restituția altimetrică. Această localizare e asigurată atît de ritmul general al implantării turnurilor și de lungimea medie a curtinelor, cît și de faptul că P. Polonic înregistrase aici ruinele — pe vremea sa fără îndoială încă vizibile — ale unui turn. Pentru forma lui nu avem însă nici un indiciu acum; împrejurarea că în schița lui P. Polonic, preluată și de R. Netzhammer (fig. 2 și 3), era marcat aici un turn semicircular nu ne oferă nici o certitudine în acest sens, deoarece am constatat că în cel puțin trei cazuri (*cf. infra* turnurile 4, 6, 8) contururile desenate în acest document nu corespund formei reale a turnurilor. Am preferat totuși pe planul nostru, în mod ipotetic, să figurăm turnul 1 ca rectangular, avînd în vedere alternanța perfectă a tipurilor de turnuri care se întîlnește pentru tot restul laturii de vest.

Curtina B. Demantelată pînă sub cota actuală a terenului, linia ei, care continuă orientarea curtinei *A*, a fost fixată pe plan în același mod.

Poarta de vest. O mare anomalie, vizibilă pe fotografiile aeriene în punctul în care pîrîul Slava intersectează linia incintei, corespunde dispozitivului acestei porți principale a laturii.

Turnul 2 se prezintă ca un detaliu pozitiv de microrelief, marcat și de curbele de nivel ale stereorestituției, aflat azi la sud de pîrîu și în contact direct cu acesta. Fotogra-

12. FOTOGRAFIE AERIANĂ DIN 1969.

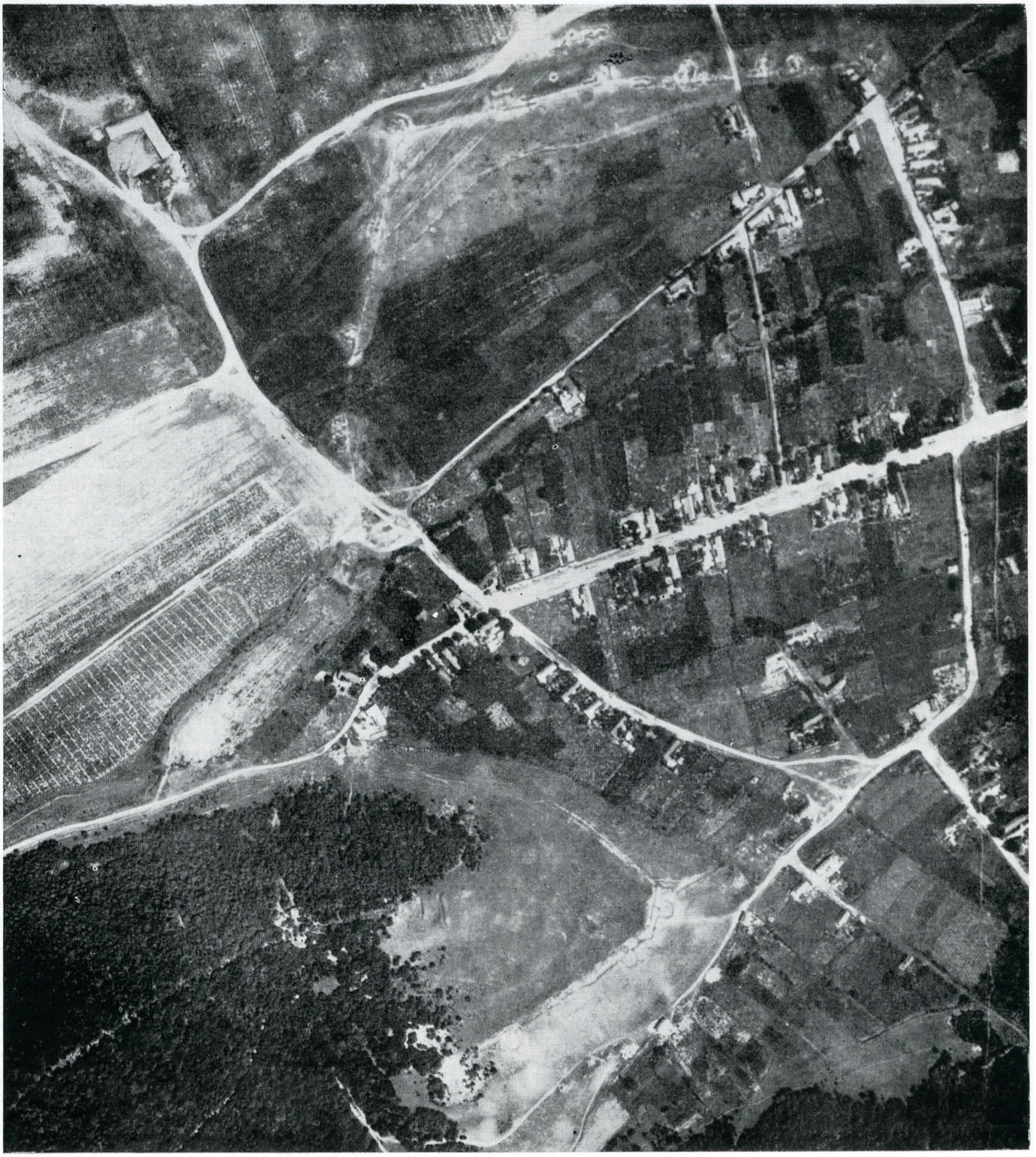

https://biblioteca-digitala.ro

fia păstrează urma diferitelor răscoliri produse în acest loc cu ocazia demolării progresive a turnului, acoperit acum cu vegetaţie măruntă.

Turnul 3 apare ca o movilă de dărîmături rămase pe loc după exploatarea pietrei şi a fost afectat şi de eroziunea apelor pîrîului, care a dezgolit conglomeratul emplectonului laturii de sud (fig. 9).

Sensibila proeminenţă spre vest în raport cu linia incintei a ambelor turnuri le asigură un tip de plan similar cu cel al porţii septentrionale.

Curtina C, deşi în cea mai mare parte e rasă pînă la suprafaţa solului, are traseul în întregime asigurat prin banda albicioasă cu lăţime constantă, conturată clar şi fără întreruperi pe fotografia aeriană şi vizibilă şi pe teren către extremitatea ei de nord. Jumătatea de sud este afectată de lucrările agricole, fiind inclusă într-o parcelă în permanenţă arată, iar porţiunea centrală e tot mai adînc distrusă de circulaţia pe drumul de pămînt care se lărgeşte şi se ramifică tocmai deasupra zidului. Segmentul de la nord de acest drum, cruţat de arături, cîştigă progresiv în înălţime, ajungînd la punctul de inserţie a turnului *4* la o înălţime de circa 2,5 m faţă de terenul înconjurător, ceea ce implică o cotă de păstrare corespunzătoare măcar pentru emplecton, dacă nu şi pentru asizele de parament.

Perfect liniară, curtina în discuţie se abate cu cîteva grade spre nord-vest în raport cu orientarea curtinei precedente, ceea ce determină o poziţie uşor retrasă a porţii de vest faţă de curtinele şi turnurile care o încadrează.

Turnul 4. Ruinele, poate mai bine păstrate, sînt incluse într-un monticul înalt de circa 2,5 m. Urmărirea în stereoscopie a laturilor de vest şi de nord, care, deşi întrerupte de răscolirile moderne, apar liniare şi indică o formă rectangulară pentru acest turn, în contrast cu desenul lui P. Polonic (fig. 2) [60].

Curtina D reprezintă partea cea mai grav distrusă a laturii de vest (fig. 10); pe mai mult de două treimi din lungime, puternica structură a fortificaţiei a fost sistematic dezagregată pînă la cel puţin 30—40 cm sub suprafaţa terenului, pentru a permite arăturile cu tractorul pe marea tarla care se extinde în interiorul cetăţii. E probabil că distrugerea a ajuns aici la nivelul substrucţiilor, din care arăturile continuă să smulgă blocuri ce pot fi văzute în brazde, de o parte şi de alta a liniei incintei. Singurul tronson care are şanse să fie conservat cu cîteva asize peste nivelul soclului se află în ultimii metri spre nord ai curtinei, în punctul în care incinta începe să urce pe panta impracticabilă pentru arături mecanizate şi pe care s-a desfăşurat doar extragerea obişnuită a pietrei din zid. Fotografia aeriană evidenţiază urma slabă, de culoare deschisă şi intermitentă a acestei curtine distruse care descrie, în ansamblu, o abatere marcată, de circa 20 grade spre nord-est faţă de curtina precedentă; tranziţia de la orientarea curtinei *C* la aceea a curtinelor *E* şi *F* se realizează de fapt printr-un prim punct de flexiune mai pronunţată la contactul cu turnul *4* şi printr-o a doua deplasare, doar de cîteva grade, care se produce la mijlocul curtinei.

Turnul 5. Plasat la piciorul pantei pe care o urcă următoarele două curtine, este proeminent şi cu frontul rotunjit.

Curtina E continuă linia segmentului nordic al curtinei precedente şi urmăreşte înclinaţia puţin importantă a terenului.

Turnul 6. Face parte din seria turnurilor rectangulare, mai puţin ieşite în afară, dar mai largi.

Curtina F taie curbele de nivel ale unei pante mult mai pronunţate, cîştigînd în 60 m de desfăşurare 7 m în altitudine.

Turnul 7, de colţ, de o masivitate remarcabilă, ocupă punctul cel mai înalt în raport cu toate celelalte elemente ale incintei din partea de jos a oraşului; un larg front circular se articulează la curtinele *F* şi *G* prin două laturi rectilinii — vizibile pe fotografia aeriană —, perpendiculare fiecare pe curtina pe care se sprijină.

2.1.2. Latura de nord. Are o orientare generală est-vest şi închide un front de 340 m (fig. 11 şi 14).

Curtina G păstrează constant cota înaltă a turnului de colţ. În exterior, pe toată lungimea ei, e foarte bine conservată platforma bermei, a cărei limită spre şanţ nu depăşeşte proeminenţa turnurilor.

Turnul 8 are aceeaşi formă rectangulară ca şi turnurile *4* şi *6*.

Curtina H, perfect coliniară cu precedenta şi în mare la aceeaşi cotă, are de asemenea berma păstrată.

Turnul 9. Aşezat în punctul în care incinta începe să coboare spre terenul plan, foto-interpretarea îi precizează planul în formă de U.

Curtina I. Printr-o frîngere spre interior care se produce în treimea de est, asigură trecerea la poziţia mai retrasă spre sud a jumătăţii orientale a laturii de vest; pe parcursul ei se face şi tranziţia de nivel între curtinele înalte, *G* şi *H*, şi celelalte de la est, printr-o pantă pronunţată (9 m de denivelare la 50 m liniari ai curtinei).

Turnul 10. Este plasat către sfîrşitul pantei. Avînd aceeaşi formă cu turnul *9*, este primul care întrerupe alternanţa desăvîrşită a celor două tipuri de plan ale turnurilor, respectată de la poarta de vest pînă în acest punct. Coridorul de intrare în turn era prevăzut cu o boltă de cărămizi întîlnită de localnici cu cîţiva ani în urmă cu ocazia săpăturilor de extragere a pietrei în această zonă; bolta se află la circa 50 cm adîncime de la suprafaţa actuală a solului, ceea ce plasează nivelul de călcare corespunzător intrării în turn la circa 2,5 m adîncime.

Curtina J. Coboară ultimii metri ai pantei şi e adînc dezafectată de traseul drumului de ţară care o traversează. Paramentul interior, recent demontat, era constituit din blochete de calcar rectangulare de dimensiuni variabile — în medie 30 cm; o imagine indirectă a acestui parament poate fi avută prin intermediul gardului către stradă al curţii lui S. Cernogor, construit în întregime cu pietre din curtina amintită.

Poarta de nord. Turnurile 11 şi 12 sînt, ca şi cele precedente, lungi şi cu frontul semicircular prezentîndu-se azi ca două movile de dărîmături acoperite de vegetaţie. Răscoliri din vara anului 1976 au dezgolit colţul de sud-est al camerei interioare a turnului 12.

Curtina K se desfăşoară în teren plan.

Turnul 13. La fel de masiv ca şi turnul de colţ *7*; şi aici studiul stereoscopic precizează că nu e vorba de un turn perfect circular, ci cu un plan care comportă două laturi drepte, perpendiculare pe curtinele alăturate. Turnul e destul de grav afectat de extragerea pînă la o dată recentă a pietrei; în cursul acestei operaţiuni ar fi fost întîlnite, după relatările membrilor gospodăriei învecinate, treptele din lespezi mari ale unei scări.

2.1.3. Latura de est este, împreună cu cea sud-estică, partea din incintă cel mai grav distrusă de construcţiile recente ale satului.

Curtinele L, M şi N pînă la albia actuală a Slavei au avut de suferit nu numai distrugerile de demantelare constatate pretutindeni — în această parte sigur mai grave datorită apropierii de sat — dar mai ales pe acelea profunde determinate de construirea în anii '50 a unui şir de case şi de apariţia unei uliţe al cărei pat este constituit de însuşi corpul zidului de incintă, sumar nivelat la suprafaţă spre a permite circuaţia de căruţe şi tractoare (fig. 15) [61]. În plus, curtina *L* este traversată oblic, în jumătatea nordică, de o altă uliţă.

---

[60] Urmat şi de R. Netzhammer, v. fig. 3. E adevărat că pe ambele schiţe turnul are dimensiuni mai mici decît cele alăturate, ceea ce ar corespunde diferenţei reale de lungime în ax între turnurile dreptunghiulare şi cele cu frontul rotunjit, acestea din urmă avansînd mai mult de la faţa incintei.

[61] Coincidenţa perfectă a uliţelor recente cu traseul incintei, ce se verifică pentru întreaga latură de est şi o parte a celei de sud, se explică prin faptul că în momentul parcelării zonei cetăţii masivul de pietrărie al zidului, lat de circa 3 m şi obstacol pentru orice tip de cultură agricolă, a fost lăsat în afara loturilor; odată cu extinderea locuirii, acest hat de o lăţime deosebită a devenit uliţa gata pavată şi a determinat şi alinierea caselor.

https://biblioteca-digitala.ro

Turnul 14, în întregime invizibil astăzi, este desigur serios afectat de fundațiile caselor care-l suprapun ; poziția lui e demascată încă de conturul curbelor de nivel.

Turnul 15 se află în perimetrul gospodăriei lui Feclis Macarov și e parțial suprapus de clădiri. Observații asupra unor detalii vizibile dau unele indicii privind tehnica de construcție, tipul de plan și dimensiunile :

1 — în centrul curții, imediat în spatele porții de la stradă, e vizibilă partea superioară a extradosului bolții coridorului de intrare în turn. Construită din cărămizi de mari dimensiuni (fig. 16), ea atestă din nou soluția tehnică întîlnită la intrarea turnului *10*, precizează aproximativ adîncimea la care se află nivelul de calcare al pragului — și, implicit, al zonei învecinate din interiorul cetății —, și fixează pe linia cărămizii verticale, cu funcție de cheie de boltă, axul intrării și foarte probabil al turnului ;

2 — construirea în colțul de sud-vest al curții a unei magazii [62] cu beci a dus la dezvelirea colțului de sud-vest al camerei interioare a turnului. Actualmente doi dintre pereții beciului sînt constituiți, pe o adîncime de 2 m, de fața zidăriei antice, cu aceeași structură întîlnită la paramentul interior al curinei *J*. Distanța între axul bolții și acest colț cunoscut al turnului este de 5,95 m, ceea ce dă o lărgime totală a camerei interioare de circa 12 m ; presupunînd pentru laturi o grosime între 2,50 m — 3 m, oricum de minimum 2,5 m, se ajunge la o lărgime exterioară a turnului *15* de cel puțin 17 m și se asigură astfel existența unui plan de tip rectangular (fig. 17).

Curtina N e distrusă în adîncime în punctul în care e traversată de albia pîrîului, nu numai de eroziunea apelor, dar și de instalațiile morii de apă ce a funcționat în acest punct de la începutul secolului pînă în anii '50 [63].

Poarta de est. Turnurile 16 și 17. Amplasamentul porții se distinge clar pe fotografia aeriană din 1953 — dată la care terenul era încă liber de construcții — imediat la sud de pîrîu și e marcat și de desfășurarea curbelor de nivel pe restituția după fotografiile din 1969 ; o bună parte a curții actuale are ca pavaj suprafața demantelată uniform a zidurilor antice. Forma turnurilor ne rămîne necunoscută și indicațiile schiței lui P. Polonic, care le-a desenat rotunde, sînt de privit cu rezerve [64] ; dacă le-am figurat în același mod, e mai mult datorită existenței acestui tip de turn în dispozitivul celorlalte două porți.

Curtina 0 se retrage cu circa 17° spre interior în raport cu orientarea comună a curtinelor *L*, *M*, *N*, determinînd o poziție avansată a porții față de ansamblul acestei laturi a fortificațiilor.

Turnul 18 se plasează în zona intersecției ulițelor, mai probabil la nord de ea, așa cum indică microrelieful ; forma lui ne e necunoscută [65].

Curtinele P, *R*, *S* păstrează orientarea celei precedente și sînt urmărite de traseul unei uliți (fig. 18).

Turnurile 19 și 20 au o poziție asigurată de imaginea aerofotografică, reperabilă de altfel și pe teren. Dimensiunile notabile ale masei de dărîmături care înconjură turnul *19*, comparabile cu cele ale turnului *15*, ar îndreptăți presupunerea unui plan rectangular ceea ce ar conferi acestei părți a laturii o structură simetrică din punctul de vedere al formei turnurilor.

Turnul de colț 21. Cu formă comună celorlalte două turnuri de colț, se plasează în exteriorul cotiturii uliței.

2.1.4. Latura de sud-est. Cu un traseu liniar, închide perimetrul fortificat la înălțimea dominantă din sud-vestul orașului, formînd un unghi de 120° cu ultimele curtine ale laturii de est.

---

[62] Nu apare pe fotografiile aeriene și pe planul restituit deoarece construcția s-a făcut în 1970.

[63] Pe fotografia aeriană din 1953 casa morii mai apare încă ; stăvilarul era încă în funcție, deoarece în amont cursul Slavei, încetinit, se despărțea în două albii.

[64] *Cf.* observațiile de la 2.1.1. *Turnul 1*

[65] Apelul la documentele Polonic-Netzhammer e inutil, deoarece acestea nu figurează decît două turnuri între poarta de est și turnul de colț de sud-est.

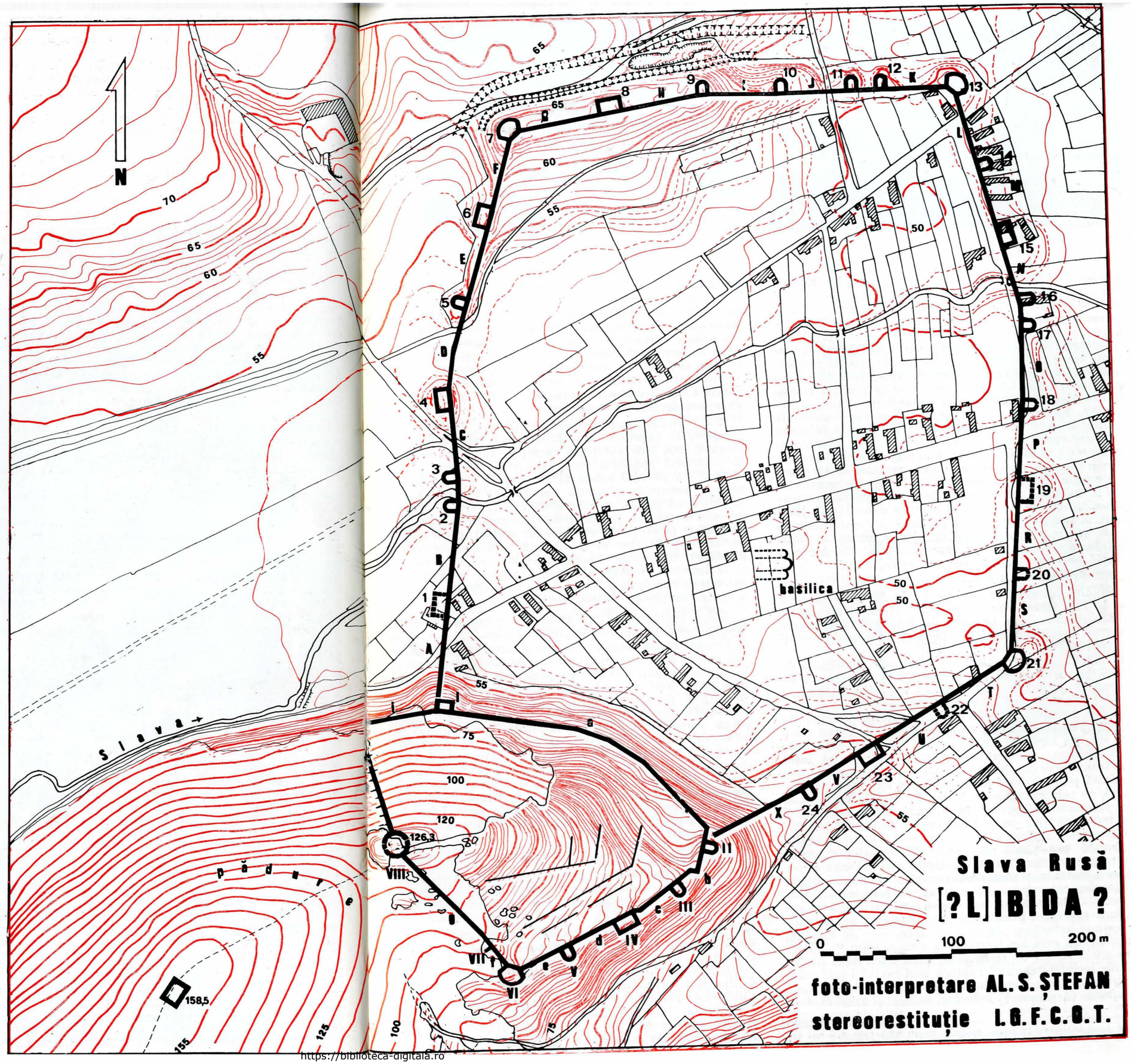

https://biblioteca-digitala.ro

14. VEDERE PARȚIALĂ A LATURII DE NORD.

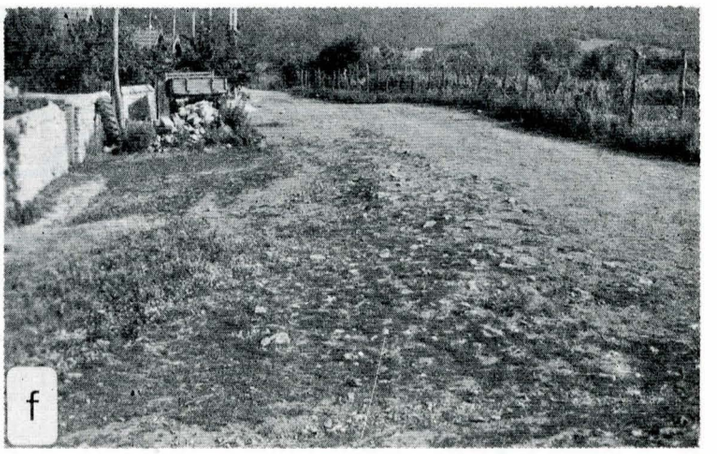

15. LATURA DE EST ; CURTINELE L ȘI M SUPRAPUSE DE TRASEUL UNEI ULIȚE.

Curtina T și turnul 22, în special, sînt complet rase de activitatea modernă, dar vizibile pe fotografia aeriană din 1953 și sesizabile parțial pe cele mai recente.
Turnul central 23, de formă rectangulară și *turnul 24*, alungit și cu front semicircular, fac foarte probabilă o organizare simetrică și pentru această latură scurtă, prevăzută doar cu trei turnuri și lipsită de poartă majoră.
Curtina X, cea mai lungă a incintei (80 m) urcă, în a doua jumătate a traseului, panta destul de accentuată a dealului (denivelare de 18 m pe o distanță de 45 m).

2.1.5. Faptul că ambele extremități meridionale ale laturilor de vest și de sud-est urcă pe pantele înălțimii de la sud-vestul orașului face incontestabilă constatarea că și această formă de relief dominantă era inclusă în marea incintă descrisă pînă acum. Cotele maxime la care pot fi atestate cele două extremități înalte ale curtinelor *A* și *X* indică în mare nivelul de la care trebuia să pornească traseul de închidere al centurii defensive în jurul înălțimii și e mai mult decît probabil ca acest traseu să fi fost foarte apropiat, dacă nu identic, cu cel al fortificațiilor constatate efectiv împrejurul dealului, dar care aparțin unei epoci posterioare (cf. *infra*, 2. 3).

2.2. Considerații generale

Studiul fotografiilor aeriene de la Slava Rusă ne-a pus în fața unuia dintre cele mai impresionante centre urbane romane de la Dunărea de Jos, evidențiind unele trăsături specifice care îl disting net de celelalte cetăți ale provinciei.

2.2.1. O primă trăsătură de excepție e constituită de suprafața perimetrului intramuran ; cele aproape 24 ha o așază pe primul loc între cetățile din interiorul Dobrogei și între cele mai mari ale regiunii (fig. 20).

2.2.2. Remarcabilă este și complexitatea formelor de relief exploatate de acest oraș. Cetatea de la Slava Rusă este singura care include, în aceeași structură defensivă, două elemente geomorfologice total deosebite și între care tranziția se face brusc : o zonă plană de fund de vale, egalizată prin eroziune și aluviuni, și o formațiune foarte înaltă, cu substrat de rocă. Multe din instalațiile urbane ale provinciei adaptează în scopuri defensive calități ale terenului, dar au o configurație mult mai simplă. La Tropaeum Traiani, orașul ocupa și el o platformă înaltă izolată prin pante pronunțate de depresiunile înconjurătoare, dar fortificația urmărește strict limita superioară a platoului și nu include organic nici una din zonele de locuire extramurane joase ; anexa fortificată de la sud-est — adăugată —, care într-adevăr coboară și închide o suprafață mică la piciorul înălțimii, era dictată de rațiuni prioritare ale apărării rezervelor de apă ale orașului, așa cum am încercat să demonstrăm [66]. Ulmetum are o poziție de teren plan, chiar dacă două dintre laturile incintei valorifică ruptura unei ravinări profunde. Dintre așezările urbane de coastă doar cele de la Capul Dolojman (Argamum ?) Babadag, Enisala și Tomi exploatează poziții înalte ale unor promontorii ale falezei, fără a include însă în fortificații și zonele joase aferente. Situații întrucîtva apropiate prezintă majoritatea stațiunilor *limes*-ului dunărean, care au căutat sistematic poziții dominante asupra fluviului și, în măsura posibilului, chiar asupra interiorului, polarizînd dezvoltări de locuire urbană în jurul lor, dar fortificațiile cu zid de incintă se limitează la înălțimi, în timp ce cartierele joase au rămas orașe deschise, apărate numai în anumite epoci cu valuri de pămînt și șanțuri.

2 2.3. În afara existenței marii înălțimi, cu aspect de acropole, în cuprinsul său, Libida este, de asemenea, singurul oraș care comporta prezența unui curs de apă în interiorul spațiului fortificat. Acest element puțin obișnuit în peisajul urban al Dunării de Jos implica o serie de amenajări și soluții constructive în primul rînd în cele două puncte în care albia pîrîului era traversată de zidul de incintă, și care trebuiau în acest caz nu numai să asigure protecția de eroziune, în special în perioadele de debit sporit, dar să și mențină invulnerabile aceste deschideri obligatorii. Lucrări speciale sînt de presupus și în interiorul orașului : îndiguiri, poduri în relație cu arterele de circulație și o organizare a canalizării — măcar a apelor de ploaie — către acest colector natural.

2.2.4. Definitorii pentru ansamblul urban sînt elementele care decurg din analiza fortificațiilor.

a. Cetatea ocupa întreaga lărgime a albiei majore a Slavei, barînd acest important coridor de circulație în punctul de deschidere spre o vale principală ; cetatea e dispusă transversal pe acest coridor și sistemul de fortificații se sprijină pe malurile de înălțime diferită ale acestuia. Închiderea văii se face prin două laturi lungi, cu o desfășurare aproape identică : 440 m latura de vest și 445 m latura de est. Cea dintîi e implantată direct atît pe coasta abruptă a înălțimii de la sud cît și pe panta mai redusă din cealaltă parte a văii ; latura de est e instalată într-o poziție avansată în teren deschis și legătura cu cele două înălțimi rămase în spate se face prin intermediul laturilor scurte de nord și de sud-est. Latura de nord folosește pentru o parte a traseului o coamă înaltă, paralelă cu terasa septentrională a văii, cu care făcuse foarte probabil corp comun și de care a fost separată prin denivelarea artificială creată în fața incintei. Cu toată dispunerea oblică a laturii de sud-est, care face legătura cu pintenul înălțimii, și cu toate minorele neregularități în traseul celorlalte laturi, forma generală a cetății joase tinde spre a fi un rectangul.

b. Turnurile cu certitudine precizate ale incintei se împart după dispoziția planului în trei tipuri : 1 — turnuri de colț cu un amplu front circular articulat prin două scurte laturi rectilinii la curtinele care compun unghiul și față de care sînt perpendiculare ; spre interior camera turnului e închisă de o latură care taie unghiul și face legătura între curtine ; 2 — turnuri cu baza pe incintă de circa 10 m, cu frontul semicircular și cu o proeminență totală de circa 12 m de la fața exterioară a zidului de apărare ; 3 — tur-

[66] *Apeductele cetății Tropaeum Traiani*, „BMI", XLI, 1972, 3, p. 50—51.

https://biblioteca-digitala.ro

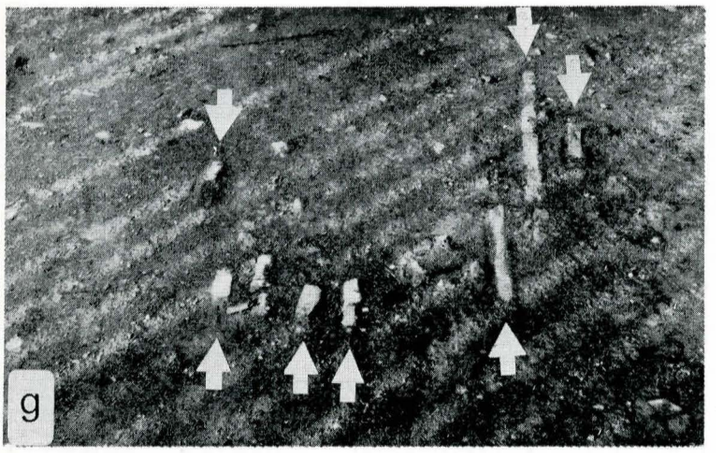

16. CĂRĂMIZI DIN EXTRADOSUL ARCULUI INTRĂRII ÎN TURNUL 15 LA SUPRAFAȚA SOLULUI.

nuri rectangulare, avansînd circa 10 m de la incintă, pe care au o bază de circa 18 m.

Este de observat în primul rînd preferința pentru cel de-al doilea tip de turn în constituirea dispozitivului defensiv al porților. Remarcabilă este însă mai ales alternanța regulată a celui de-al doilea și al treilea tip de turn de-a lungul fortificațiilor. Asigurată pînă acum pentru două treimi din latura de vest, pentru jumătatea vestică a celei de nord, pentru jumătatea nordică a laturii de est și pentru latura de sud-est, această alternanță pare a fi fost respectată destul de consecvent pentru tot traseul incintei; excepția sigur atestată în cazul turnului *10* poate fi explicată prin existența unei pante mai pronunțate, pe care era mai indicată din punct de vedere constructiv implantarea unui turn cu o desfășurare mai mică în sensul pantei.

c. Puțin obișnuită este desfășurarea curtinelor — generală pentru toate laturile — variind între circa 36 m (curtina *N*) și circa 80 m (curtina *X*). Între cele 22 de curtine, majoritatea au valori ridicate : 4 au lungimea de 60 m (curtinele *A*, *B*, *D*, *G*), 8 o lungime între 50 și 60 m (curtinele *E*, *F*, *H*, *L*, *O*, *P*, *R*, *T*) și 8 între 40 și 50 m (curtinele *C*, *I*, *J*, *K*, *M*, *S*, *U*, *V*), ceea ce dă o medie generală apreciabilă de 50 m pentru lungimea curtinelor.

2.2.5. Lucrări defensive suplimentare : șanțurile. O secvență completă a elementelor dispozitivului defensiv poate fi reconstituită în fața curtinelor *G* și *H* datorită alterării limitate a configurației antice a terenului. Așa cum spuneam, depresiunea care separă azi înălțimea, pe care se desfășoară cele două curtine, de corpul promontoriului de la nord, este, foarte probabil, în întregime rezultatul unei operațiuni artificiale, urmărind să anuleze existența unei pante dominante în fața zidurilor și să creeze un raport de înălțimi și obstacole favorabile apărării. Primul element al acestei amenajări este berma, păstrată azi pe o lățime de 10—11 m, în fața căreia se conservă profilul primului șanț, cu o denivelare actuală de 2 pînă la 3 m față de platforma bermei și care e folosit în fața curtinei *G* de traseul unui drum actual de pămînt. Existența unui al doilea șanț este revelată de fotografia aeriană; avansat la 35—40 m de la incintă, el poate fi urmărit de la extremitatea septentrională a curtinei *F*, înconjurînd turnul de colț *7* pînă în dreptul curtinei *J*. În zonele joase în care se desfășoară restul incintei nu se mai păstrează nici o urmă a acestor șanțuri, nivelate de aluviuni repetate și acoperite de culturi.

Prezența pîrîului și configurația generală a zonei fac foarte verosimilă utilizarea apelor acestuia pentru umplerea șanțurilor cetății pe cea mai mare parte a traseului lor; raportul actual al cotelor justifică această presupunere pentru cea mai mare parte a laturii de vest, unde apa putea ajunge fără dificultăți de la mijlocul curtinei *A* pînă în apropierea turnului *6*, pentru întreaga latură de est, pentru extremitatea orientală a laturii de nord și, foarte probabil, pentru o bună parte a laturii de sud-est [67]. Acest aspect, care vine să adauge încă un element aparte cetății de la Slava Rusă, este poate de natură să explice într-o oarecare măsură lungimea excepțională a curtinelor.

2.3. Incinta restrînsă de pe înălțime

2.3.1. Studiul stereoscopic al fotografiilor aeriene, care înregistrează cel mai fidel ultima formă de funcționare a incintei, a dus la precizarea următoarelor observații în privința fortificațiilor de pe înălțimea din sud-vestul orașului :

a. — terminațiile înalte ale curtinelor incintei mari sînt dezafectate în punctele de contact cu zidul de incintă urmărit pe documentele aerofotografice în jurul înălțimii în discuție. Constatarea e valabilă atît pentru extremitatea meridională a curtinei *A*, dar e mult mai evidentă în privința curtinei *X*, a cărei linie e întreruptă de un turn orientat cu frontul către vale (fig. 21);

17. TURNUL 15 — ÎNCERCARE DE RECONSTITUIRE A PLANULUI

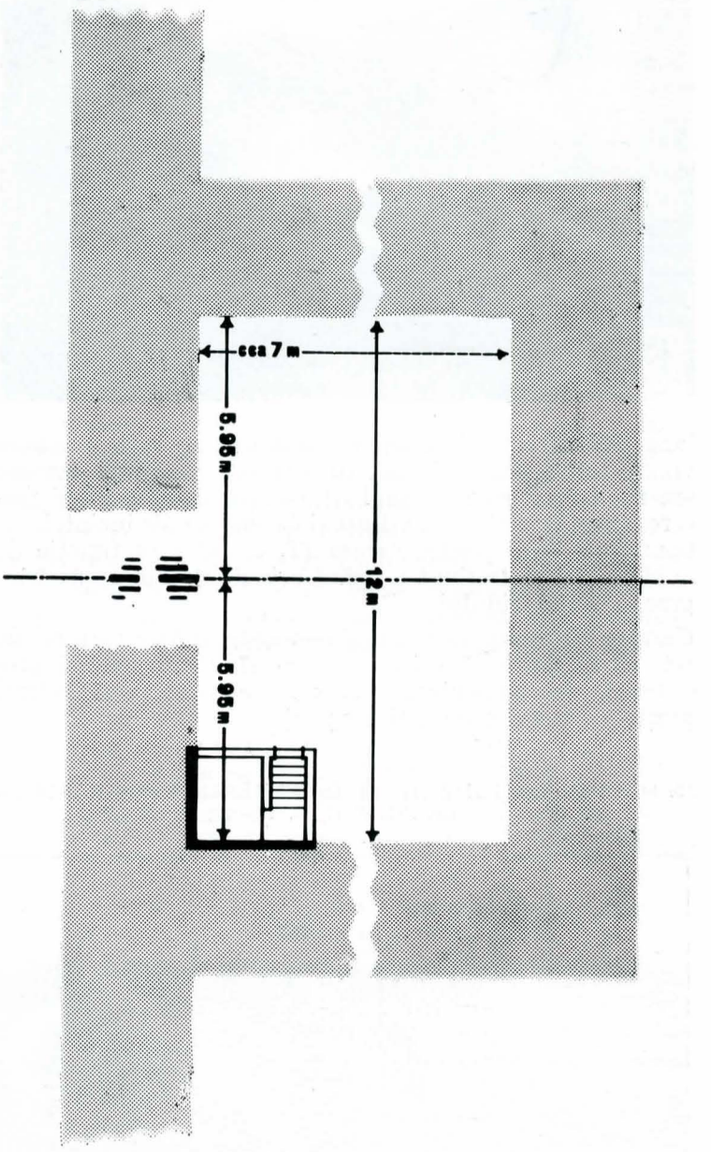

b — înălțimea este separată de interiorul orașului din cîmpie de un zid de apărare al cărui traseu neîntrerupt e vizibil pe fotografiile aeriene între linia curtinei *A* și turnul care dezafectează curtina *X*.

Este asigurată astfel existența, în cea mai recentă fază de viață a orașului, a unei centuri de fortificații repliate exclusiv pe înălțime și care preia funcțiile marii incinte, dezafectate în acest moment.

---

[67] Eventualitatea unei devieri totale a cursului de apă în exteriorul incintei, prin fața laturii de nord, ni se pare de exclus nu numai datorită înălțării terenului cu circa 10 m în zona turnului 7, dar mai ales prin absența oricăror urme ale lucrărilor importante pe care le-ar fi implicat operațiunea.

https://biblioteca-digitala.ro

2.3.2. Foto-interpretarea, completată de observaţiile la sol, ne-a permis fixarea desfăşurării acestei incinte tîrzii şi localizarea unora dintre elementele sale defensive.

Turnul I, de plan rectangular, este reperabil numai pe fotografiile aeriene — datorită coloraţiei diverse a ierbii care-i acoperă structurile azi total nivelate — şi întrerupe linia ascendentă a curtinei *A* a incintei mari.

Curtina a se distinge fie ca detaliu de microrelief, fie prin amprentă lăsată de demantelare (fig. 22). Se compune din mai multe segmente care-i asigură adaptarea la configuraţia coastei pe care circulă, cu unele schimbări de cotă, între curbele de nivel de 65 şi 70 m. În ciuda traseului

18. LATURA DE EST — CURTINELE R, S URMĂRITE DE O ULIŢĂ

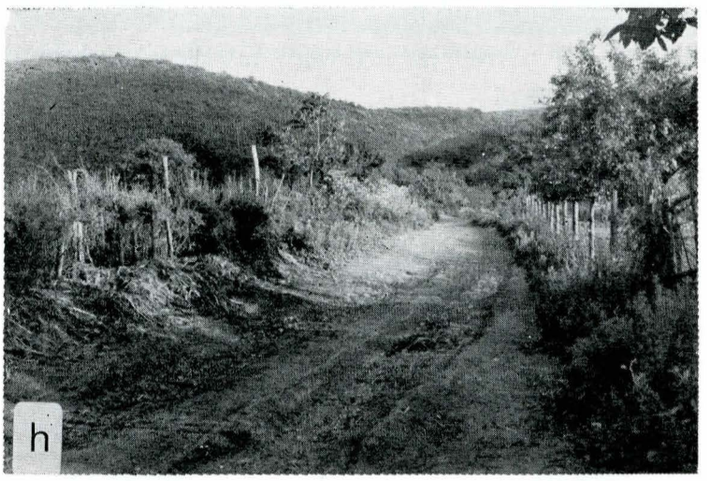

lung (220 m) nu există deocamdată nici un indiciu pentru vreun turn. Extremitatea de sud-est a acestei curtine are rolul de a rezolva unghiul ascuţit al înălţimii şi trecerea între laturile de nord-est şi de sud-est ale incintei.

Constituie baza pentru *turnul II*, orientat în funcţie de axul crestei şi destinat a apăra cele două puncte de frîngere a liniei zidului.

Curtina b e compusă din trei segmente, dintre care cel de est, care păstrează orientarea extremităţii curtinei precedente, se articulează la cel de vest, mai retras, printr-un tronson de cîţiva metri.

19. SCHEMA LOCALIZĂRII ŞI ORIENTĂRII FOTOGRAFIILOR TERESTRE (FIG. 10—16, 18, 22—27).

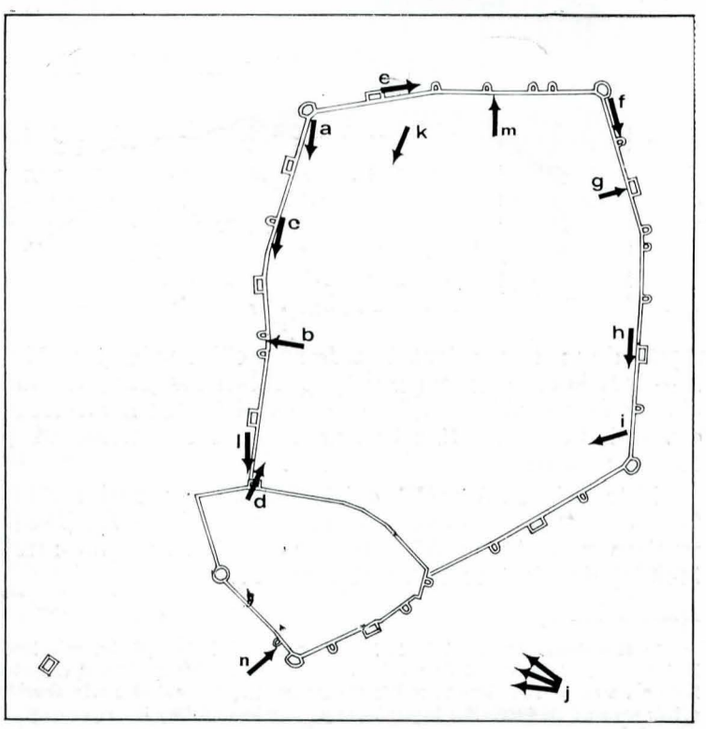

Turnul III este, ca şi precedentul, îngust şi cu front semicircular.

Curtina c, în prelungirea ultimului segment al curtinei b, descrie o flexiune de cîţiva metri spre interior la extremitatea vestică.

Turnul IV, dispus în centrul laturii, este de plan rectangular.

Curtinele d şi e încadrează *turnul V*, proeminent, şi urcă oblic panta, cîştigînd 10 m în înălţime.

Turnul VI are acelaşi tip de plan întîlnit la turnurile de colţ ale incintei mari.

20. CETĂŢILE LINIEI DEFENSIVE INTERIOARE

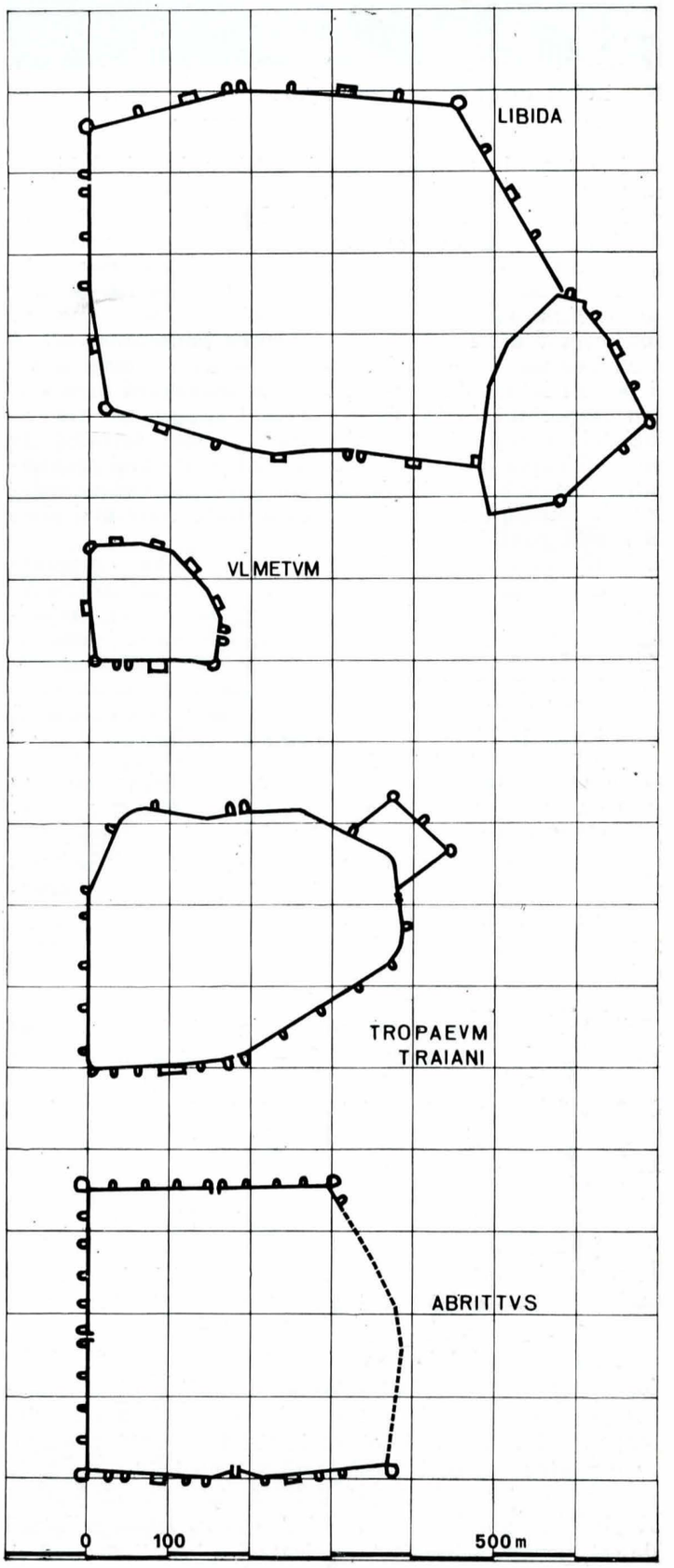

https://biblioteca-digitala.ro

Latura de sud-vest a fortificației urcă perpendicular pe curbele de nivel pînă pe vîrful dealului, extremitățile avînd o diferență de nivel de 30 m. Traseul, acoperit de pădure, este perfect vizibil la sol. *Curtina* inferioară (*f*) este adînc distrusă de extragerea foarte recentă a pietrei (fig. 27), ca și ruinele *turnului VII*, singurul identificabil pe această latură. Dată fiind configurația pantelor, unicul acces major în interiorul fortăreței nu e de căutat decît pe această latură și e posibil ca turnul *VII* să fi făcut parte din sistemul porții.

Turnul VIII, ultimul reperabil, e plasat în punctul cel mai înalt al dealului, dominînd întregul sistem al fortificațiilor orașului și avînd o bună vizibilitate asupra zonei înconjurătoare, limitată doar spre sud-vest de-a doua creastă, mai înaltă cu circa 30 m. Masa dărîmăturilor, de proporții excepționale, sugerează forma circulară pe care o indicau și P. Polonic și R. Netzhammer la începutul secolului.

Din acest punct zidul își schimbă direcția cu circa 27° spre nord-nord-vest și poate fi urmărit coborînd o pantă rapidă pînă la marginea pădurii, de unde se frînge spre est pentru a asigura închiderea fortificației la turnul *I*. Este posibilă existența și a altor turnuri în afara celor prezentate, eventual la colțul de nord-vest.

2.3.3. Latura de sud-est a fortificației restrînse (fig. 23) prezintă aceleași trei tipuri de plan la turnuri — și dimensiuni similare în cadrul fiecărui tip — ca și fortificația mare; aspectul organizat al dispunerii turnurilor de-a lungul acestui front este conferit în primul rînd de poziția centrală a unicului turn rectangular. Singura diferență notabilă — care nu e lipsită de interes — în raport cu incinta mare se manifestă în privința ritmului mult mai strîns al turnurilor, care face ca nici una din curtine să nu depășească 35 m, în ciuda unei pante foarte abrupte și cu o denivelare între 15 și 20 m în fața acestei laturi.

2.3.4. Pantele foarte abrupte din interiorul fortăreței erau organizate în terase și fotografia aeriană din 1969 lasă să se vadă cîteva linii ale acestora în partea de sud a spațiului fortificat.

2.4. Prezentarea cercetărilor topografice de la Slava Rusă se încheie cu semnalarea descoperirii ruinelor unei construcții de dimensiuni reduse (circa 15 × 20 m), înconjurată de un șanț, pe vîrful celui de-al doilea deal de la sud-vest de cetate (fig. 24). Fotografia aeriană nu ne e de nici o utilitate în restituirea mai exactă a planului, datorită pădurii dese care maschează total terenul; în privința funcției nu e nici o îndoială că avem de-a face cu un mic fort de observație care, datorită înălțimii (158,5 m), asigura o supraveghere perfectă asupra întregii regiuni. Datarea e oferită de factura tîrzie a cărămizilor, țiglelor și olanelor folosite, împreună cu piatra, la construirea lui.

3. Considerații istorice

3.1. O primă problemă care se pune în legătură cu interpretarea istorică a datelor furnizate de foto-interpretarea arheologică pentru acest mare oraș este aceea a cronologiei și anume stabilirea unor precizări de datare absolută pentru cele două fortificații a căror poziție cronologică relativă este deja asigurată (*cf. supra* 2.3.1.)

Un indiciu de ordin general este constituit de monumentele epigrafice datînd din secolul II și din prima jumătate a secolului următor, utilizate ca *spolia* în corpul fortificațiilor. Aceste documente desemnează mijlocul secolului al III-lea ca *terminus post quem* și, excluzînd perioada îndelungată de criză militară și politică deosebit de grea la Dunărea de jos, momentul de ridicare a amplei centuri defensive de la Slava Rusă n-a putut să se plaseze decît în contextul marilor eforturi constructive ale epocii tetrarhilor, a lui Liciniu și Constantin cel Mare.

O atare datare este însă susținută în mod mult mai concludent de apartenența deplină a acestor fortificații la canoanele noii arhitecturi militare structurate în decursul acestei epoci. Intuită de P. Polonic pe baza presupusei asemănări cu elementele cunoscute ale cetății Tropaeum Traiani [68], afirmată de V. Pârvan [69], această încadrare de natură tipologică este azi confirmată de posibilitatea comparării directe a unor detalii mult mai precis cunoscute cu alte monumente cercetate și datate ale acestei epoci. Comparația nu trebuie operată la nivelul planurilor de ansamblu, care sînt supuse întotdeauna necesităților de adaptare la condițiile locale oferite de teren și la funcțiile specifice determinante pentru fiecare în parte. Importantă este în primul rînd identitatea tipurilor de plan ale turnurilor, dimensiunile asemănătoare și, uneori, maniera similară de organizare a lor pe segmente delimitate ale zidurilor de apărare prin care marea incintă de la Slava Rusă își găsește cele mai apropiate paralele în construcțiile defensive realizate în pragul secolului al IV-lea de-a lungul frontierei dunărene, la Capidava, Troesmis, Dinogetia, Noviodunum, dar mai ales în incintele urbane ale centrelor din interiorul provinciilor, Tropaeum Traiani și Abrittus.

3.2. Atribuirea acestei cetăți epocii tetrarho-constantiniene oferă posibilitatea unei evaluări mai exacte a intensității politicii de urbanizare desfășurate de autoritatea imperială la începutul epocii romano-bizantine în provincia nou creată Scythia Minor. Cu suprafața de aproape 24 ha — aproape de două ori mai mare decît Tropaeum Traiani —, cu impresionanta centură de fortificații desfășurîndu-se pe un traseu total de circa 2000 m, care se adaptează și exploatează în mod optim cele mai variate forme de relief, cetatea de la Slava Rusă adaugă orașelor romane mai bine cunoscute pînă acum ale provinciei unul dintre exemplele cele mai remarcabile. Cu trăsăturile care sînt proprii poziției sale naturale — includerea înălțimii, care va fi polarizat desigur în prima fază funcția unuia din centrele monumentale, și existența cursului de apă — cît și prin maniera foarte logică de implantare a incintei, în bună parte definitorie pentru structura spațiului urban, realizarea strict materială a acestui oraș provine în chip vizibil dintr-o concepție de sistematizare urbanistică în egală măsură originală și generoasă, care presupune și pentru spațiul, încă necunoscut, intramuran existența unor monumente tot atît de realizate.

---

[68] *Raport . . .*, f. 43 r.; *idem, Cetăți . . .*, f. 35 r.: *„Cred că aceste turnuri, judecînd după forma ruinelor în teren, sînt rotunde și eșite în afară din zidul înconjurător, ca acelea ce se găsesc la cetatea de la Adamclissi".*

[69] *Ulmetum*, I, p. 578, n. 3: *„. . . putem constata că de fapt această cetate prezintă toate caracterele specifice fortificațiilor tîrzii (cu zidurile și turnurile acelui timp)".*

21. ZONA TURNULUI II-DETALIU AL FOTOGRAFIEI AERIENE DE LA FIG. 12.

https://biblioteca-digitala.ro

22. VEDERE A CETĂȚII ÎNALTE ȘI A CURTINEI a.

Pe de altă parte, dimensiunile excepționale ale orașului evidențiază nu numai prezența aici a uneia dintre colectivitățile urbane cele mai numeroase ale provinciei, dar și o vitalitate economică deosebită, ce e de extins și la zona rurală aferentă.

În fine, constatările de mai sus, care vin să se adauge celor mai de mult cunoscute pentru realizările similare de la Tropaeum Traiani, Tomi sau Histria, aduc un plus de argumente pentru a reconsidera aspectele calitative ale marilor eforturi constructive ale perioadei Diocletian-Constantin în Scythia Minor. Pînă acum această activitate, recunoscută fără excepții ca fiind de proporții considerabile, apărea preponderent ca o operă de restaurare a dezastrelor crizei secolului al III-lea, limitată în special la necesități militare și considerată, în genere, la un nivel inferior în raport cu momentul de *acmè* atins în pragul veacului al III-lea. Noile elemente aduse în discuție încep să pună mai bine în lumină și pentru această provincie de graniță aportul major și original al perioadei tetrarho-constantiniene în domeniul dezvoltării urbanistice monumentale și, implicit, a structurii social-economice corespunzătoare.

3.3. Datarea realizării incintei mari de la Slava Rusă în răstimpul Diocletian-Constantin cel Mare ne pune în situația de a putea reconsidera într-o perspectivă nouă întreaga evoluție a liniei fortificate interioare nord-sud a Scythiei Minor [70].

Lui V. Pârvan îi revine meritul de a fi definit, încă din 1911, existența acestei linii în epoca romană tîrzie, încadrînd centrele fortificate care o jalonează într-o categorie de sine stătătoare, cu caractere aparte [71], pe care a căutat să le precizeze prin valorificarea săpăturilor anterioare de la Tropaeum Traiani și prin cercetările proprii de la Ulmetum. Lipsa pînă în prezent a altor cercetări asupra fortificațiilor din interior a făcut ca problemele liniei defensive intermediare să rămînă foarte puțin cunoscute, înregistrîndu-se în mod general pentru întreaga epocă romană tîrzie existența unor preocupări pentru apărarea ei. Fortificarea timpurie a cetății Tropaeum apărea întrucîtva ca un element izolat și o activitate sistematică vizînd linia în discuție nu era evidentă decît pentru domnia lui Justinian, datorită menționării ei exprese la Procopius [72].

Adăugîndu-se informațiilor explicite ale inscripției inaugurale din 316 de la Tropaeum Traiani [73] și datării în aceeași epocă a amplelor fortificații ale cetății Abrittus — în Moesia Secunda, dar pe același drum vital pentru capitală —, recunoașterea unei cronologii similare pentru marea incintă de la Slava Rusă, ridicată și ea *ad confirmandam limitis tutelam*, e de natură a degaja importanta concluzie istorică a fortificării întregii linii a drumului central încă de la începutul epocii romano-bizantine. Astfel, constituirea acestei căi de rocadă atît pentru frontiera dunăreană cît și pentru cea maritimă apare ca efect al unei concepții unitare și se încadrează în programul complex de reforme militare inițiate în Scythia Minor de Diocletian și desăvîrșite de Liciniu și Constantin.

3.4. Conform interpretării datelor oferite de fotografiile aeriene (*supra* 2.3.1.), cronologia relativă a incintei de pe înălțime este asigurată în sensul posteriorității în raport cu incinta mare. Fotografia aeriană evidențiază astfel termenii extremi ai evoluției îndelungate a orașului în perioada romano-bizantină: marea fortificație, concepută și realizată în pragul veacului al IV-lea, și forma considerabil redusă a incintei apelînd la resursele defensive naturale ale înălțimii, în care orașul s-a apărat pînă la abandonarea sa în cursul secolului al VII-lea. Precizarea momentului de ridicare a acesteia din urmă nu este deocamdată posibilă și nu se pot enunța decît conjecturi care să facă apel la condițiile general-istorice ale regiunii.

Singurul fapt cert este constatarea existenței în forme deplin urbane a orașului de jos pînă la o dată foarte tîrzie în secolul al VI-lea. Această siguranță e furnizată de unicul obiectiv monumental, de interes public, cunoscut pînă acum în interiorul său, care este o mare basilică creștină — una dintre cele mai mari din întreaga provincie —, cu trei nave, decorată cu un mozaic policrom [74], și cu coloane și capiteluri din marmură îngrijit lucrate [75]. Datorită atestării a trei abside corespunzînd celor trei nave — ceea ce constituie un detaliu de plan deocamdată singular în arhitectura religioasă a provinciei — momentul de construcție a basilicii a fost considerat posterior domniei lui Justinian, poate chiar către anul 580, în funcție de anumite inovații apărute în liturgie în al treilea sfert al secolului și care reclamau absidele laterale [76]. Ridicarea *ex novo* la o dată așa de tîrzie a unei construcții de proporțiile și la nivelul de realizare care ne-au fost transmise apare deocamdată excepțională în raport cu descoperirile de pînă acum în limitele provinciei, dar chiar dacă am admite un moment de construcție anterior pentru ansamblu și numai adăugarea celor două abside în epoca în discuție, prezența lor nu constituie mai puțin o dovadă pentru o viață normală în interiorul zidurilor mari. Acestei mărturii de natură arheologică i-ar corespunde și calificarea drept πόλις folosită pentru Scythia Minor doar în cazul Ibidei de către Procopius și care s-ar regăsi pentru anii 586—587 și la Theophylact Simocatta, în situația în care localizarea toponimului antic la Slava Rusă s-ar adeveri. În asemenea eventualitate, funcționarea tîrzie a basilicii ar putea fi un argument pentru a considera că restaurarea operată în vremea lui Justinian, atestată de Procopius, s-a aplicat asupra incintei mari și că închiderea fortificației pe înălțime și abandonarea apărării orașului de jos nu s-au produs decît în ultimii ani de viață ai așezării. Indiferent de datarea absolută, nu este de exclus o evoluție mai lungă, comportînd o fază intermediară, în care incinta înaltă, cu rolul de fortificație de rezervă, să fi coexistat cu cea mare, încă în funcție, ca abia apoi legăturile să fie tăiate.

3.5. E greu de imaginat nivelul excepțional de dezvoltare pe care l-a cunoscut orașul la începutul secolului al IV-lea ca efect exclusiv al unui act de fondare pe teren liber și e mult mai probabil că a fost justificat de o evoluție corespunzătoare și destul de îndelungată în seco-

---

[70] Pentru o primă abordare a acestei probleme, *cf.* Al. S. Ștefan, *art. cit.* la nota 6, p. 105 *sq.*

[71] *Corespondență și acte*, București, 1973, p. 133: „. . . *3) o seamă de cetăți în interiorul provinciei, pe o linie ce ar împărți-o longitudinal în două părți aproape egale. Deși cu un caracter milităresc destul de pronunțat, ca și cele de pe malul Dunării, prin așezarea lor geografică și prin unele împrejurări caracteristice, ele trebuiesc grupate aparte. Cunoaștem numai cinci din acestea: 1) lîngă satul Hisarlîc, în sudul Dobrogei; 2) lîngă Adamclissi; 3) lîngă stația Mircea Vodă; 4) lîngă satul Pantelimonul de Sus și 5) lîngă satul Slava rusească în județul Tulcea. Aceste toate avînd același caracter de cetăți de interior, cu o semnificație deosebită . . .*"; *idem*, *Ulmetum*, *I*, p. 576 *sq*

[72] *De aedif.*, IV, 1; *cf.* R. Vulpe, *Histoire ancienne de la Dobroudja*, p. 170; 304—305; 332 *sq.*; I. Barnea, *DID*, II, p. 420—421.

[73] *CIL*, III, 13734.

[74] R. Netzhammer, *op. cit.* la nota 25; *idem*, *Die altchristliche Kirchenprovinz Skythien (Tomis)*, *Strena Buliciana*, Zagreb, 1924, p. 407—408.

[75] I. Barnea, *Roman-byzantine basilicae discovered in Dobrogea between 1948—1958*, „Dacia", N.S., II, 1958, p. 346—347 și fig. 12, p. 348.

[76] *Idem*, *Nouvelles considérations sur les basiliques chrétiennes de Dobroudja*, „Dacia", XI—XII, 1945—1947, p. 227; 233—234; *idem*, *DID*, II, 1968, p. 476; *idem*, *Monumenti paleocristiani della Scizia Minore*, *XVIII Corso di cultura sull'arte ravennate e bizantina*, Ravenna, 1971, p. 36.

https://biblioteca-digitala.ro

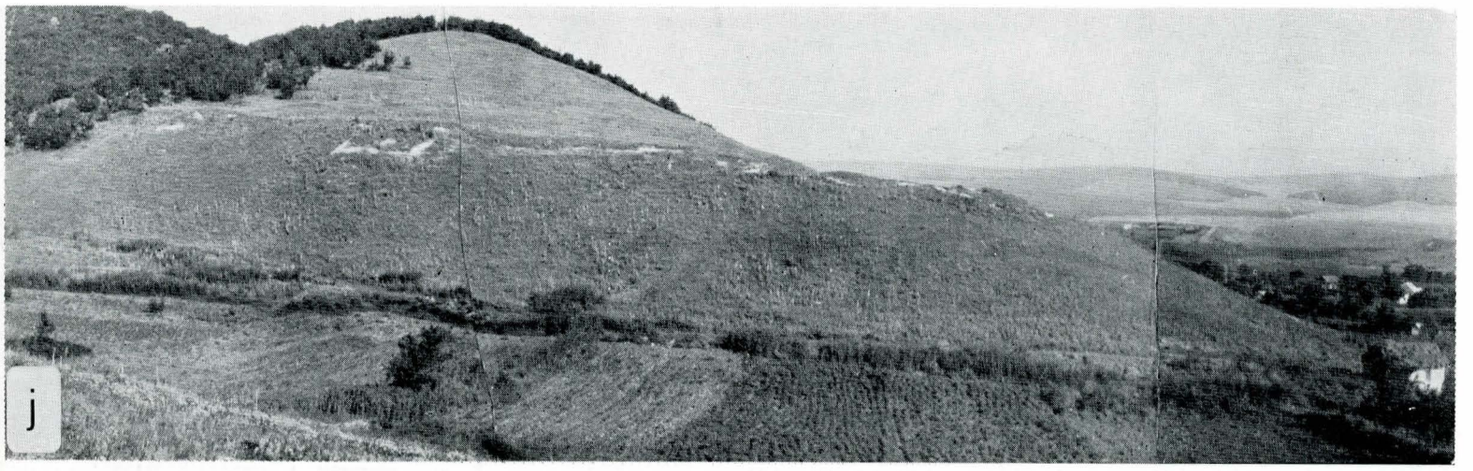

23. CETATEA ÎNALTĂ — LATURA DE SUD-EST.

ele Principatului. Este posibil — aşa cum ar indica-o descoperirea aici a unui tezaur de monede de la Lysimah[77] şi a unor dovezi de locuire în La Tène [78] — ca aşezarea romană să fi avut ca nucleu un *oppidum* getic, situaţie frecventă pentru geneza multor alte centre din Dobrogea. Condiţiile naturale favorabile, poziţia avantajoasă la un important nod de artere economice şi militare ale provinciei sînt de natură a explica o dezvoltare rapidă şi privilegiată a acestei aşezări al cărei interes militar a trebuit să devină din ce în ce mai marcat începînd din anii incursiunii costobocilor, dar mai ales în secolul al III-lea, după cum o dovedesc lucrările de refacere a drumului în zonă [79]. E firesc a presupune că spre mijlocul secolului exista aici o destul de importantă aglomerare urbană, poate fortificată, spre a ajunge, numai cinci decenii mai tîrziu la ieşirea din criză, unul din cele mai populate centre urbane din interiorul provinciei.

4. Proiectul de rezervaţie arheologică Slava Rusă şi problemele generale ale apărării zonelor arheologice

4.0. Avatarurile din ultimul secol ale importantului perimetru arheologic de la Slava Rusă sînt în bună măsură comune majorităţii obiectivelor rămase în afara circuitului cercetării şi lipsite, perioade îndelungate, de orice formă de protecţie efectivă din partea instituţiilor arheologice.

Deşi reperate de acum o sută de ani şi intrate în evidenţa Muzeului Naţional de Antichităţi — cu o delimitare destul de precisă a extensiunii ei generale —, la numai cîţiva ani după promulgarea Legii monumentelor din 1892, distrugerea vestigiilor a progresat neîntrerupt în special prin extracţia sistematică a pietrei din ziduri. În această privinţă constatările lui P. Polonic din 1897 [80] se repetă neschimbate în 1908 [81] şi 1953 [82], aşa încît acele porţiuni din ziduri pe care P. Polonic le vedea înălţîndu-se cu 5 m deasupra solului sînt astăzi dispărute cu desăvîrşire. Săpăturile din 1885, 1918 şi 1926, rămase deschise, neînsoţite de consolidări sau măcar de pază, n-au făcut decît să accelereze procesul de deteriorare a monumentului. Cele mai grave intervenţii aveau să fie aduse însă de expansiunea necontrolată a localităţii actuale asupra ariei urbane antice, fenomen început acum cîteva decenii, dar amplificat în special din deceniul al şaselea, în ciuda legislaţiei de protecţie a monumentelor. Comparaţia între fotografiile aeriene din 1953 şi 1969 arată că în acest interval s-au ridicat circa 25 construcţii noi şi s-au trasat mai multe uliţe, între care una a distrus sensibil latura de est, cu toate că în 1955 a apărut H.C.M. nr. 661 privind păstrarea şi folosirea monumentelor de cultură, cu dispoziţii amănunţite în privinţa zonelor arheologice şi însoţite de o listă în care cetatea de la Slava Rusă era declarată expres monument de arheologie, e drept fără o delimitare teritorială precisă [83].

4.1. Deteriorarea progresivă a cetăţii de la Slava şi a altor situri aflate în aceeaşi situaţie se explică prin insuficienţa structurilor administrative învestite cu răspunderea aplicării legilor monumentelor din 1892, 1913 şi 1919 şi mai ales prin aceea că, în cazul specific al monumentelor şi zonelor arheologice, care sînt entităţi teritoriale, nici o protecţie nu e operantă fără o delimitare pe teren şi fără o stabilire a regimului juridic şi de folosinţă pentru fiecare în parte. H.C.M. amintită din 1955 a însemnat un considerabil progres în dezvoltarea legislaţiei monumentelor, atît prin prevederile mult mai amănunţite şi precizarea răspunderilor, cît şi prin lista-anexă, constituind o primă inventariere a principalelor componente ale zestrei arheologice naţionale. Dar, pe de o parte, caracterul centralizat al instituţiilor avînd a proteja patrimoniul arheologic, confruntate cu amploarea şi diversitatea problemelor din întreg cuprinsul ţării şi mai ales cu dinamica teritorială a dezvoltării economice, cantonarea prioritară în sfera cercetării ştiinţifice şi o preocupare insuficientă pentru aspectele practice ale apărării siturilor au dus la o serie de prejudicii pentru numeroase obiective arheologice. Pe de altă parte, caracterul sumar al localizărilor din listă, care nu a fost suplinit ulterior prin documentaţii topometrice exacte, a permis expansiuni distructive recente asupra zonelor apărate de lege, aşa cum s-a verificat la Slava Rusă [84].

4.2. Condiţiile pentru o apărare efectivă a patrimoniului arheologic, nu numai a celui mobil dar şi a zăcămintelor arheologice încă necercetate, au fost create de Legea nr. 63/1974 a ocrotirii patrimoniului cultural naţional, în urma căreia a fost structurat un sistem instituţional cuprinzînd atît organisme centrale — Comisia centrală de stat a patrimoniului cultural naţional şi Direcţia patrimoniului cultural naţional — cît şi organe teritoriale — Oficiile judeţene pentru patrimoniul cultural naţional [85] — în care, pentru prima dată, există în fiecare judeţ al ţării o funcţie calificată, specializată pentru rezervaţiile arheologice. De asemenea, pentru prima dată, toate zonele de interes arheologic din ţară sînt înregistrate şi analizate în mod uniform într-un sistem de evidenţă comun [86], care urmăreşte nu numai aspectele de interes

---

[77] C. Moisil, *art. cit.*, „BSNR", XIII, nr. 27, 1916, p. 42, n. 63.

[78] „SCIV", V, 1954, 1—2, p. 112.

[79] CIL, III, 13734.

[80] *Raport . . .*, f. 43: *„Ruinele turnurilor . . . servesc astăzi locuitorilor drept carieră de piatră".*

[81] R. Netzhammer, *Aus Rumänien*, I, p. 388.

[82] „SCIV", V, 1954, 1—2, p. 110: *„S-au constatat mari stricăciuni produse de populaţia locală, care sapă incontinuu zidurile şi turnurile fortificaţiei antice, scoţind piatra şi mortarul pentru nevoile sale"*

[83] *Lista monumentelor de cultură de pe teritoriul R.P.R.*, Bucureşti, 1956, p. 4, nr. 24: *» Pe valea Slavei, la vest de sat — ruinele „Cetăţii Fetei", zisă şi „Kizil Hissar" «* (de fapt, traducerea toponimului turcesc este *„Cetatea Roşie"* — informaţie Anca Ghiaţă).

[84] Pentru o situaţie similară, la Noviodunum, cf. Al. S. Ştefan, „BMI", XLII, 1973, 1, p. 14.

[85] Cf. I. Opriş, *Oficiile pentru patrimoniul cultural naţional,organisme de mare importanţă în politica de ocrotire a patrimoniului cultural*, „RMMMIA", XLV, 1976, 2, p. 92—93.

[86] *Proiect pentru raţionalizarea sistemului de evidenţă din activitatea muzeelor*, CCES, DPCN, 1976 (intrat în vigoare în acelaşi an, prin aprobarea de către Comisia centrală de stat a patrimoniului cultural naţional şi de către Comisia guvernamentală pentru raţionalizarea sistemului de evidenţă din unităţile socialiste de stat), p. 47—48.

https://biblioteca-digitala.ro

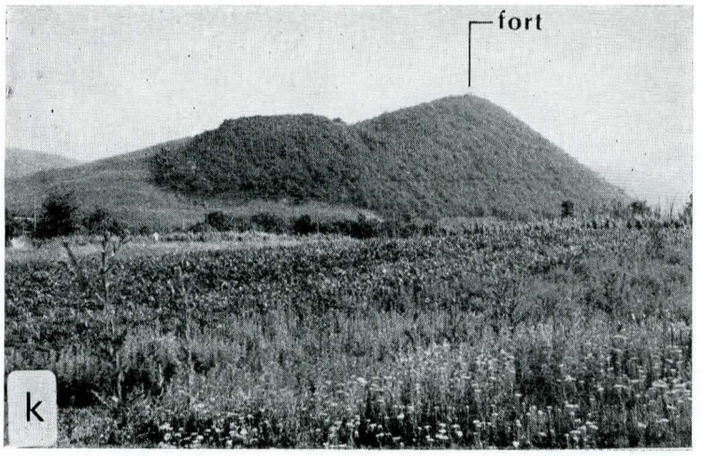

24. VEDERE A CETĂȚII ÎNALTE ȘI A VÎRFULUI CU FORTUL DE OBSERVAȚIE.

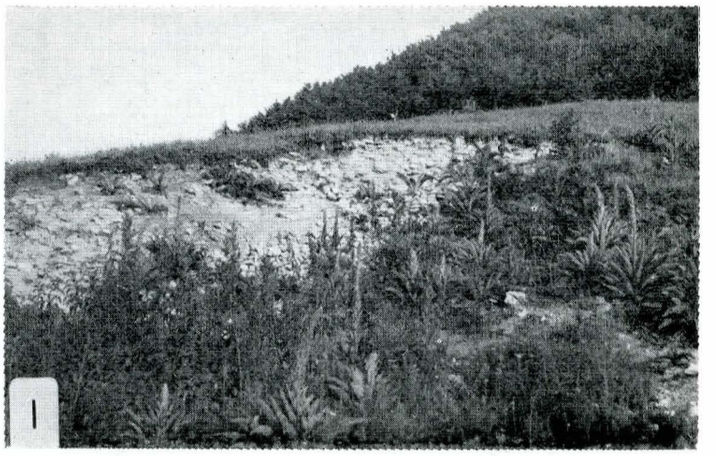

25. CURTINA A, EXTREMITATEA SUDICĂ.

documentar strict științific, istorico-arheologic, dar și pe cele de ordin practic, legate de starea de conservare a fiecărui sit, de măsurile active de protejare, cercetare, restaurare și valorificare muzeistică și turistică; înregistrarea exactă pe documente cartografice este obligatorie.

4.3. Documentația obținută prin studiul fotografiilor aeriene pentru cetatea de la Slava Rusă permite elaborarea proiectului de protejare a acestui important obiectiv, proiect care, încercînd să răspundă cerințelor Legii nr. 63/1974, urmărește în primul rînd asigurarea integrității monumentelor și depunerilor arheologice în forma de păstrare actuală în vederea cercetării lor integrale în viitor, dar și menajarea de acum—cînd acest lucru este încă realizabil — a posibilităților de punere în valoare în perspectivă a ariei monumentale ce va rezulta în urma săpăturilor.

4.3.1. Rezervația arheologică definitivă (fig. 28,1) trebuie să cuprindă întreg perimetrul fortificat și o fișie exterioară care să acopere cel puțin suprafața ocupată de valurile și șanțurile defensive. În interiorul rezervației se impun o serie de măsuri:

— interzicerea oricărei noi construcții, cele existente

26. CURTINA J.

27. CURTINA f.

rămînînd la forma actuală, urmînd ca în perspectivă îndelungată interiorul rezervației să fie eliberat progresiv de locuire, printr-o resistematizare judicioasă a acestei periferii a satului;

— sistarea circulației vehiculelor pe ulițele care suprapun zidul de apărare, accesul acestora în interiorul cetății fiind permis numai prin punctele de pe latura de vest în care structurile păstrate ale incintei sînt suficient de adînci;

— sistarea arăturilor mecanizate; utilizarea pentru agricultură, în mod temporar, a terenului va fi permisă numai în zone precis determinate, în forme și cu culturi care nu pot afecta în adîncime depunerile arhelogice.

4.3.2. Rezervația arheologică temporară (fig. 28,2) e destinată a proteja o zonă mai largă în care este foarte probabilă concentrarea unor elemente firești în orbita unui mare oraș: locuiri periferice, cimitire, drumuri etc. Regimul acestei zone rămîne pînă la epuizarea cercetărilor identic cu cel al rezervației definitive. După efectuarea săpăturilor arheologice, în funcție de caracterul monumentelor rezultate, unele porțiuni pot fi incluse în rezervația definitivă. În totalitatea ei, zona de rezervație temporară va păstra, chiar în cazul verificării absenței unor monumente sau depuneri arheologice, regimul de zonă de protecție.

4.3.3. Zona de protecție (fig. 29,3). Orice utilizare sau lucrare în această zonă se vor face cu avizul și sub supravegherea O.J.P.C.N. și D.P.C.N., atît pentru cercetarea și recuperarea eventualelor vestigii arheologice, cît și pentru asigurarea pentru viitor, în forme corespunzătoare, a unor perspective nestînjenite asupra monumentelor, a accesului la ele, a spațiului necesar pentru valorificarea deplină a lor prin amenajări muzeistice și turistice. E necesar ca zona de protecție să fie extinsă spre est pînă la drumul național, deoarece în această parte se va plasa atît accesul major către cetate, cît și perspectiva principală asupra ei.

4.3.4. Rezervația de peisaj (fig. 29,4). Avînd în vedere șansa conservării pînă azi a zonei în care se inserează cetatea în forme aproape neschimbate față de peisajul antic, e posibilă păstrarea sa în continuare, fără schimbări esențiale și fără intervenții moderne importante, sporind în acest fel forța evocatoare a acestui ansamblu, în special în momentul în care ruinele cetății vor fi degajate.

4.4. Posibilități de valorificare

În ciuda distrugerilor înregistrate, constatările făcute în diferite puncte ale cetății asigură existența unor porțiuni ale structurilor, care odată degajate, vor avea cu certitudine o valoare monumentală deosebită. Ne gîndim în primul rînd la incintă și la masivele ei turnuri, care în numeroase puncte păstrează încă o înălțime de cel puțin 2,5 — 3 m. Măcar două dintre turnuri — 10 și 15 — con-

https://biblioteca-digitala.ro

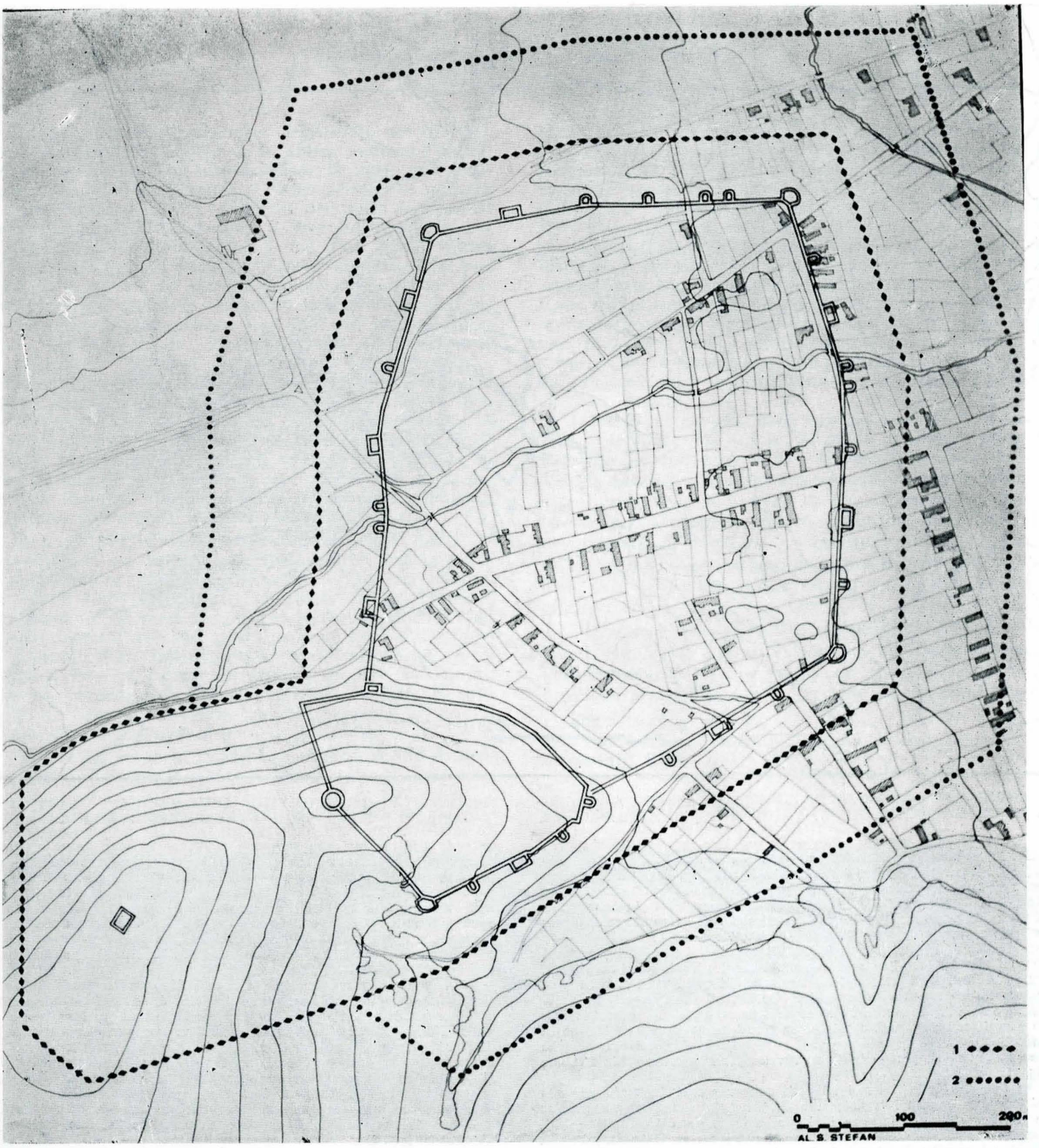

28. CETATEA LIBIDA — SLAVA RUSĂ. PROIECT DE REZERVAŢIE ARHEOLOGICĂ.

1—LIMITA REZERVAŢIEI ARHEOLOGICE DEFINITIVE; 2—LIMITA REZERVAŢIEI ARHEOLOGICE TEMPORARE

servă încă intacte coridoarele de intrare cu arcele de cărămidă de deasupra, ceea ce la Tropaeum Traiani, de pildă, nu se mai întîlneşte la nici unul dintre turnuri. În ce priveşte interiorul cetăţii, informaţiile oferite de săteni, confirmate de verificări directe, dau speranţa ca majoritatea construcţiilor să aibă o stare de păstrare relativ bună, datorită stratului protector, de circa 1 — 1,5 m grosime, al aluviunilor depuse de pîrîul Slava.

Cetatea de la Slava Rusă va constitui cu siguranţă în viitor una dintre cele mai vaste şi mai impresionante arii monumentale ale epocii romane din Dobrogea; ceea ce aparţine însă prezentului este asigurarea tuturor măsurilor de protecţie, îndeajuns întîrziate, ce i se cuvin.

RÉSUMÉ

Cette étude fait partie d'un programme de recherches systématiques d'archéologie aérienne se proposant d'aboutir à une connaissance approfondie de la topographie des centres urbains romains de *Scythia Minor* et de fournir rapidement les moyens pour leur protection réelle.

Le site de Slava Rusa, dans le centre-nord de la Dobroudja (fort probablement *Ibida* de Procope, *De aedificiis*, IV, 7, nom corrigé récemment en *Libida*), repéré dès le siècle passé, n'était connu que par des anciennes reconnaissances (v. fig. 2—4) et par des découvertes épigraphiques et numismatiques assez peu nombreuses. L'étude des photographies aériennes réalisées entre 1953 et 1969 (v. fig. 6, 7, 12) et les vérifications réitérées sur place ont permis de restituer d'une manière très précise l'image des fortifications, qui a été fixée sur le support exact d'un plan à 1 : 2000 réalisé par le procédé photogrammétrique (fig. 13).

https://biblioteca-digitala.ro

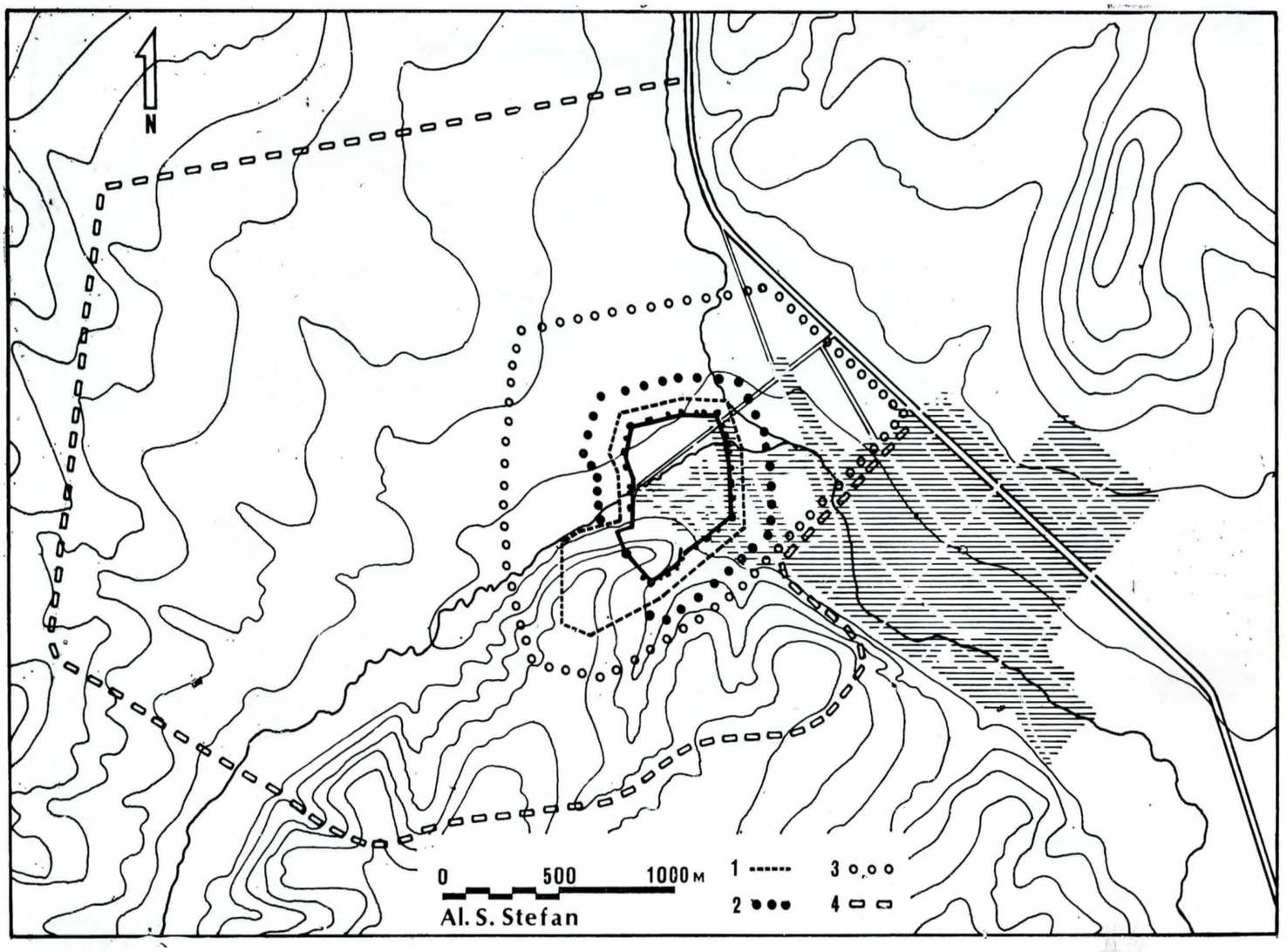

29. PROIECT AL MĂSURILOR DE PROTEJARE A ZONEI ARHEOLOGICE DE LA SLAVA RUSĂ. 1—REZERVAŢIE ARHEOLOGICĂ DEFINITIVĂ; 2-REZERVAŢIE ARHEOLOGICĂ TEMPORARĂ; 3—ZONĂ DE PROTECŢIE; 4—REZERVAŢIE DE PEISAJ.

L'une des plus grandes villes de la province (presque 24 hectares; v. fig. 20) et la seule qui ait été traversée par une rivière, Libida se distingue aussi par la complexité des unités de relief qu'elle utilisait: occupant avec la plus grande partie de sa superficie le fond plat d'une vallée, on pourrait la définir une ville de plaine, mais elle englobait également une colline haute de 70 m. De l'analyse des éléments de l'enceinte se dégagent quelques aspects qui sont définitoires pour cet ensemble:

— Les côtés occidental (fig. 8, 9, 10, 11) et oriental (fig.15, 18) coupent transversalement la vallée, se développant sur des tracés quasi rectilignes.

— Le côté Nord (fig. 11, 14) exploite dans sa moitié occidentale le bord haut de la première terrasse de la vallée. Une dénivellation importante a été creusée au pied de la muraille afin de créer un rapport des hauteurs favorable à la défense; on peut constater en face des courtines G et Z le profil assez bien conservé de la berme et d'un premier fossé, tandis que la trace d'un second fossé, plus éloigné, est révelée par la photographie aérienne (fig. 12, 13).

— La présence de la rivière impliquait non seulement des aménagements spéciaux aux deux points où la muraille traversait son lit et à l'intérieur de la ville, mais aussi la possibilité que les fossés des côtés Ouest, Est et, peut-être, Sud, aient été remplis d'eau sur la majeure partie de leur parcours.

— Selon leur plan, les tours de l'enceinte appartiennent à trois types: 1°-tours d'angle très puissantes en fer à cheval; 2°-tours à la base d'environ 10 m, en saillie accusée (environ 12 m) par rapport à la face de l'enciente et au front arrondi; 3°-tours rectangulaires en saillie d'environ 10 m sur environ 18 m de largeur. A noter la préférence pour le second type dans la défense des portes et l'alternance assez régulière de ce type avec le troisième le long de chaque côté.

— A remarquer la longueur peu commune des courtines, qui va de 36 m (courtine M) à 80 m (courtine X) et dont la moyenne s'élève à 50 m.

— Malgré les irrégularités dans le tracé des côtés occidental et oriental et la disposition du côté Sud-Est, qui se rabatte sur la hauteur, on peut saisir la tendence visible pour la ville basse de s'inscrire dans un rectangle.

— Le fait que les extremités des courtines A et X arrivent assez haut sur les pentes de la colline offre la certitude que celle-ci était entièrement cernée par la même enceinte que la ville basse.

L'examen des photographies aériennes a révélé l'existence d'une fortification qui, dans la dernière phase de vie de la cité, n'entourait plus que la hauteur, en la séparant du reste de la ville; de plus— comme on le voit dans le cas de la tour II, qui désaffectait la ligne de la courtine X montant de la plaine (fig. 21) — il n'y avait plus de liaison organique entre les deux enceintes. La muraille haute, dont le tracé a été entièrement précisé, était dotée de tours ayant les mêmes formes et dimensions que celles de la plaine, mais plus rapprochées, aucune des courtines ne dépassant 35 m (fig. 13,23). dans le cas du côté Sud-Est. L'emplacement de l'unique porte ne pouvait se placer, vu la configuration du terrain, que dans la partie basse du côté Sud-Ouest. Il est à remarquer aussi l'existence d'une très puissante tour circulaire, placée au point le plus haut de la ville et dont la fonction de poste d'observation était doublée par un petit fortin occupant le sommet de la colline encore plus haute du Sud-Ouest.

Ces nouvelles données permettent aussi de restituer les grandes lignes de l'évolution historique de cette ville.

— L'érection de la grande enceinte se place à l'époque des grands efforts constructifs des années des Tétrarques, de Licinius et de Constantin le Grand, datation assurée non seulement par le materiel épigraphique des IIe—IIIe s. utilisé à sa construction mais aussi par le plan des tours et par la manière de leur agencement sur l'enciente. Parmi les nombreux parallèles avec les fortifications de cette époque au Bas-Danube, les éléments les plus rapprochés se retrouvent dans les enceintes des centres de l'intérieur Tropaeum Traiani et Abrittus. Ceci assure que dès le seuil du IVe s. la voie Noviodunum — Marcianopolis, constituant la voie de rocade à la fois pour le *limes* danubien et pour la frontière littorale était déjà, puissament fortifiée.

— On ne saurait s'expliquer le niveau exceptionnel de développement atteint par la ville au IVe s. sans admettre une évolution antérieure assez longue et assez importante durant le Haut-Empire, qui a eu, très probablement, pour noyau un *oppidum* gétique.

— La fortification restreinte à la colline doit recevoir une datation assez tardive. Même si premièrement elle n'était qu'une fortification de réserve, coexistant avec la grande enceinte, pour ne couper que plus tard la liaison directe avec celle-ci, ce qui est sûr c'est que la cité basse a continué d'exister dans des formes pleinement urbaines jusqu'à l'extrême fin du VIe siècle. L'unique construction monumentale dégagée à l'intérieur de la ville est une grande basilique chrétienne à trois nefs, richement décorée, qui en raison de ses trois absides devait fonctionner vers 580, époque à laquelle apparaissait cette innovation dans le plan des églises.

Les précisions d'ordre topographique fournies par la photo-interprétation archéologique font possible l'élaboration d'un programme de mesures concrètes et rapides pour la protection active de ce grand site. Le projet présenté établit, à part la zone definitivement protégée, couvrant l'espace fortifié, les vallums et les fossés, une réserve temporaire plus large en vigueur jusqu'à l'achèvement des explorations archéologiques, une zone de protection destinée à assurer les perspectives et les accès libres sur la cité et l'espace nécessaire à la mise en valeur du site (musée, aménagements touristiques) ainsi qu'une réserve de paysage (v. fig. 28, 29).

https://biblioteca-digitala.ro